

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE EĞLENCE MEKÂNLARI
(KÂĞITHANE VE SA'DÂBÂD)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Burcu BOLAT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet MERMER

Ankara-2012

ONAY

Burcu BOLAT tarafından hazırlanan “Divan Şiirinde Eğlence Mekânları (Kağıthane ve Sa’dâbâd)” başlıklı bu çalışma, 15.06. 2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Eski Türk Edebiyatı bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet MERMER (Danışman)

Prof. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK

Doç. Dr. Ömer ÖZKAN

ÖN SÖZ

Kâğıthane Mesiresi, yüzyıllar boyunca İstanbul halkının ve padişahların ilgi gösterdiği mekânlardan olmuştur. 18. Yüzyılda buraya inşa edilen “Sa’dâbâd Kompleksi” ile birlikte, gösterişi ve doğal güzelliği ile de İstanbul’un en gözde gezinti ve eğlence yerlerinden olmuştur. Kâğıthane, bir mesire yeri olarak ilgi gördüğü süre içinde, sosyal hayatın önemli gözlemcilerinden olan Dîvân şâirlerinin de elbette ilgisini çeken bir yer olmuştur. “Dîvân Şiiri Eğlence Mekânları (Kâğıthane ve Sa’dâbâd)” başlıklı tezimizde bu eğlence ve mesire yerinin Dîvân şiirindeki yansımalarını ortaya koymaya çalıştık.

Tezimizde Câfer Çelebi (ö.1515), Enderunî Fâzıl Bey (ö.1810), Hasircızâde Mehmed Ağa (ö.1837), Haşmet (ö.1768), İlhamî (ö.1808), Kâmî (1724), Leylâ Hanım (ö.1848), Mirza-zâde Sâlim (ö.1743), Mustafa Rahmî (ö.1781), Nedîm (ö.1730), Neylî (ö.1748), Osmanzâde Ta’ib (ö.1724), Sâmî (ö.1733), Sermed (ö.1839), Seyyid Cazim (ö.1726), Seyyid Vehbî (ö.1736), Nef’î (ö.1635), Süleymân Nahîfi (ö.1738), Sürûrî (ö.1814), Şeyh Gâlib (ö.1799), Şeyhülislâm Esâd Efendi (ö.1753), Tırsî (1727), Vahyî (ö.1718) divanlarından yararlanılmıştır.

Ayrıca ‘Adlî (ö.1512), Âhî (ö.1517), Ahmed Paşa (ö.1497), Ahmedî (ö.1412), Amrî (ö.1523), Antepli Aynî (1842), Avnî (ö.1481), Bahtî (ö.1617), Bakî (ö.1600), Behiştî (16.yy), Emrî (ö.1575), Fasîhî (1699), Figânî (ö.1532), Gelibolulu ‘Âlî (ö.1600), Hayâlî Bey (ö.1556), Hayretî (ö.1534), Hâzık (ö.1763), İshâk Çelebî (ö.1537), Kadı Burhaneddin (ö.1398), Karamanlı Aynî (ö.1494), Meâlî (ö.1535), Mekkî (ö.1798), Mesihî (ö.1512), Mezâkî (ö.1676), Mihrî Hâtun (ö.1506), N’âilî-i Kadîm (ö.1670), Necâtî Beg (ö.1509), Nergisî (ö.1635), Neşâtî (ö.1674), Nev’î (ö.1599), Nevres-i Kadîm (ö.1761), Neylî (1748), Revânî (ö.1524), Şeref Hanım (ö.1856), Şeyhî (ö.1413), Şeyhülislâm

Yahyâ (ö.1644), Usulî (ö.1538), Vâsî (16.yy), Vecdî (ö.1660), Yahyâ Bey (ö.1582) divanları incelenmiştir; ancak bu divanlarda konu kapsamında örnek beyitlere rastlanmamıştır.

Kaynaklara ulaşmak noktasında, çalışmanın tamamlanması için bize verilen süre de dikkate alınarak, öncelikle elektronik ortamdaki divanlar incelenmiştir. Bu divanların bir kısmı yayımlanmış; bir kısmı ise yüksek lisans ve doktora tezi olarak çalışılmıştır. Tezler, YÖK kütüphanesinden temin edilmiştir. Çalışmada kullanılan bazı şairlerin divanlarına ulaşamamıştır. Bu nedenle ilgili beyitlerin alındığı kaynak, beyitin altında sayfa numarası da verilerek parantez içinde belirtilmiştir.

Çalışmamızın “Giriş” kısmının ilk bölümünde, Kâğıthane’nin tarih içindeki sosyal konumu hakkında bilgi vermekteyiz. Giriş kısmının ikinci bölümünde ise, Kâğıthane’nin nasıl Sa’dâbâd olduğunu; buradaki mimârî yapıların neler olduğunu ve bu yapıların akıbetinin ne olduğunu anlatmaktayız.

Yaptığımız çalışmanın birinci bölümü, “*Kâğıthane’ye Dair Unsurlar*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, divan şâirlerinin Kâğıthane’yi hangi yönleriyle ele aldığını incelemekteyiz. Bu bölümde oluşturulan başlıklar, Kâğıthane’nin fiziki görüntüsünden başlayarak, şâirlerin odak noktasının toplandığı özel ifadelerin sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Son olarak da Kâğıthane’nin Sa’dâbâd oluşunda rol oynayan III.Ahmed ve Damad İbrahim Paşa’nın bu oluşumdaki katkısını anlatan beyitlere yer vermekteyiz.

Çalışmamızın ikinci bölümünü ise, “*Sa’dâbâd’a Dair Unsurlar*” başlığı oluşturmaktadır. Bu başlık altında Sa’dâbâd Mesiresi’nden genel olarak bahseden beyitleri “*Sahn-ı Sa’dâbâd*” alt başlığında incelemekteyiz. Daha sonra bu başlığı da divan şâirlerinin benzetmelerinin yoğunlaştığı şekilde alt başlıklara ayırmaktayız.

İkinci bölümde, “*Sahn-ı Sa’dâbâd*” başlığından sonraki başlık ise, “*Sa’dâbâd’daki Mimârî Yapılar*”dır. Bu başlık altında, burada yapılan köşk, köprü, çeşme, kanal ve camileri de alt başlıklar halinde incelemekteyiz.

İki bölümden oluşan çalışmamıza dair “Sonuç” kısmı ise, çalışmanın en son kısmında bulunmaktadır.

Metin içindeki resimler, internet sayfalarından temin edilmiş olup, ilgili sayfalar kaynakçada belirtilmektedir. Son kısımdaki “Ekler” bölümünde bulunan resimler ise, S.Hakkı Eldem’in “*Sa’dâbâd*” isimli eserinden alınmıştır.

Yükseklisans Tezi olarak hazırladığım bu çalışma süresince bana yol gösterici olan değerli hocam Prof. Dr. Ahmet Mermer’e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca hocam Neslihan İlknur Keskin’e; lisans ve yüksek lisans süresince pek çok şey öğrendiğim tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Burcu BOLAT

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
A. KÂĞITHANE MESİRESİ	1
B. SA'DÂBÂD'IN MİMARİSİ VE DÖNEM İÇİNDEKİ ÖNEMİ	6
1. BÖLÜM: KÂĞITHANE'YE DAİR UNSURLAR.....	12
1.1. KÂĞITHANE'NİN ÖNEMLİ BİR MESİRE YERİ OLMASI	12
1.2. KÂĞITHANE DERESİ	16
1.3. GÜZELLERİN MEKÂNI KÂĞITHANE	18
1.4. KÂĞITHANE'NİN BAHAR MEVSİMİNDE GEZİLECEK BİR YER OLMASI	21
1.5. KÂĞITHANE'NİN SA'DÂBÂD OLUŞU	23
1.6. III.AHMED VE İBRAHİM PAŞA	25
2. BÖLÜM: SA'DÂBÂD'A DAİR UNSURLAR	28
2.1. SAHN-I SA'DÂBÂD	28
2.1.1. Sa'dâbâd'ın Dağın Yamacında, Bağın İçinde Bulunması ve Eşsiz Güzelliği	28
2.1.2. Sa'dâbâd'ın Bahar Mevsiminde Gezilecek Bir Yer Olması ve Cennete Benzemesi.....	33
2.1.3. Sa'dâbâd'ın Bayramda Gezilecek Bir Yer Olması.....	39
2.1.4. Sevgilinin Sa'dâbâd'a Çağırılması	43
2.1.5. Sa'dâbâd'a Kayıklarla Gidilmesi	48
2.2. SA'DÂBÂD'DAKİ MİMÂRÎ YAPILAR	50
2.2.1. Köşkler	51
2.2.1.1. Sa'dâbâd Köşkü.....	51
2.2.1.1.1. Köşkün Önündeki Havuz	62
2.2.1.2. Kasr-ı Neşât	67
2.2.1.3. Kasr-ı Cinân	68
2.2.1.4. Ferkadân.....	69

2.2.1.5.	Hürremâbâd	70
2.2.1.6.	Devlet Erkânının Köşkleri.....	71
2.2.2.	Köprüler	72
2.2.2.1.	Cısr-i Nev-Peydâ	72
2.2.2.2.	Cısr-i Sürûr	73
2.2.2.3.	Tavanlı Köprü.....	73
2.2.3.	Çeşmeler	74
2.2.3.1.	Çeşme-i Nev-Peydâ/ Çeşme-i Nûr	74
2.2.4.	Cedvel-i Sîm.....	75
2.2.5.	Hayrâbâd	78
SONUÇ		79
KAYNAKÇA		84
EKLER		91
ÖZET		95
ABSTRACT		96

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

C.: Cilt

DBİA: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

G.: Gazel

K.: Kaside

KT.: Kıt'a

M.: Musammat

MF.: Müfredat

R.: Rûbaî

s.: Sayfa

Ş.: Şarkı

T.: Tarih

TDVİA: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

A. KÂĞITHANE MESİRESİ

Kâğıthane, Terkos Gölü'nün güneydoğusundaki Karatepe mevkiinden çıkan, Belgrad ormanlarından birçok kol aldıktan sonra Haliç'e dökülen derenin ve bu derenin etrafında kurulan yerleşim yerinin adıdır. Bizans döneminde derenin ismi Barbysos, köyün ismi ise Pissa olarak anılmıştır. İstanbul'un fethi sırasında burada bir kâğıt değirmeni bulunduğu ve bu imalathanenin II.Beyâzıd dönemine kadar çalıştığı tahmin edilmektedir. Bölgenin ismi de bu kâğıthaneden gelmektedir¹.

Süheylî de vaktiyle burada bir kâğıt imalathanesi olması nedeniyle bu mekânın ismini kelimenin köküyle birlikte anmaktadır. Ayrıca, buradaki seyrin benzerinin olmadığını söylemektedir:

Safâ vü zevkde al sana benden bir kulaç kâğıd
Ki yok mânendi Kâğıd-hânede olan temâşânun

(Süheylî, KT.15/50)

Kâğıthane ve çevresi, Osmanlılar tarafından ilk olarak Yıldırım Beyâzıd (1360-1403) ile tanınmaya başlamıştır. Daha sonra pek çok padişah burayla ilgilenmiş, burada bazı yapılanmaların gerçekleştirilmesini sağlamıştır. II.Mehmed (1432-1481), İstanbul'u kuşattığında bu bölgeye gelmiştir. II.Beyâzıd (1448-1512)'in burada yaptırdığı baruthane ise uzun süre faaliyet göstermiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında (1470-1520) da

¹ M.Münir Aktepe, "Kâğıthane", **TDVİA**, cilt 24, İstanbul, 2001, s.166; Uğur Göktaş, "Kâğıthane", **DBİA**, cilt 4, İstanbul, 1994, s.380; P.Ğ. İnciciyan, **XVIII.Asırda İstanbul**, Tercüme ve Tahşiye Eden:Hrand D.Andreasyan, İstanbul Matbaası, 1956, s.77; Mehmed Raif, **Mir'at-ı İstanbul**, Yay. Haz. Günay Kut, Hatice Aynur, C.1 (Asya Yakası), İstanbul, 1996.

Haliç'teki tersane genişletilerek Galata'dan Kâğıthane Deresi'ne kadar uzatılmıştır².

Un değirmenlerinin ve baruthanenin bulunduğu Kâğıthane bölgesinde, ayrıca cirit oyunları ve ok talimleri de düzenlenmekteydi. 1530 senesinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1494-1566) oğulları için düzenlenen sünnet düğünü, At Meydanı'nda başlamış ve üç hafta devam ettikten sonra Kâğıthane'de bir koşu ile sona ermiştir³.

Kanûnî Sultan Süleyman, Kâğıthane'yi oldukça beğenmiş, avlanmak ve dinlenmek için sıkça buraya gelir olmuştur. Ayrıca II.Beyâzıd'ın yaptırdığı kâğıthaneyi kagir olarak yenilemiştir. Kanûnî döneminde kuyumcular, saraçlar ve esnaflar görüşmek için Kâğıthane bölgesinde toplanmaktaydı. Bu zamanlarda çayirlarda çadırlar kurulmaktaydı. Kâğıthane'nin hasbahçeler arasına girişi de bu döneme denk gelmektedir⁴.

Kanûnî'den sonra Kâğıthane, iyice önem kazanmış ve kısmen yerleşime açılmıştır. Daha sonra Mirahur Kasrı ve çeşmesi yapılmış; II.Osman (1604-1622) döneminde ise Kâğıthane suları toplanıp su kemerlerine dağıtımın yapıldığı havuz inşa edilmiştir. IV.Murad (1612-1640) zamanında ise burada Acem tarzında bir köşk yapılmıştır⁵.

Dağlardan Kâğıthane'ye tatlı sular inmekteydi. Beylik barut burada dövülmekte ve ihtiyaca göre dağıtılmaktaydı. Buradaki mandıradan ise sarayın sütü ve yoğurdu üretilmekteydi. Derenin kenarında büyükçe ağaçlar bulunmaktaydı ve halk buraya eğlenmeye gelmekteydi. Rumlar ve Frenkler buraya gelmekte ve buranın havasından, suyundan faydalanmaktaydı⁶.

² Aktepe, **a.g.m.**, s.167.

³ M.Ekrem Üzümeri, Selami Dinçer, Sadi Kazanç, "Kâathane", **Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, Ankara, 1956, s.277.

⁴ Semavi Eyice, "Kağıthane-Sâdâbâd-Çağlayan", **TAC**, Şubat 1986, s.29; Göktaş, **a.g.m.**, s.380.

⁵ Aktepe, **a.g.m.**, s.167.

⁶ Erenya Çelebi Kömürciyan, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, Tercüme ve Tahşiye eden: Hrand D. Andreasyan, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1988, s.31.

Böylesine güzel bir tabiata sahip olan Kâğıthane mesiresinin, 17.yüzyılda oldukça rağbet gören bir yer olduğunu, kalabalığıyla mahşer gününü anımsattığını ve içindeki güzellerle âdetâ cennete benzediğini Nefî'nin aşağıdaki beytinden anlıyoruz:

Mahşer olmuş sahn-ı Kâğıthane dünyâ bundadır
Cennete dönmüş güzellerle temâşâ bundadır

(Nefî, G.37/1)

Kâğıthane, esas şöhretini ve itibarını, 18.yüzyılda III.Ahmed (1673-1736) ve Sadrazam İbrahim Paşa ile birlikte kazanmıştır. Bu zamana kadar, ağaçlık ve yeşilliklerle kaplı bir gezinti yeri; av sahası ve kısmen sanayi bölgesi olan Kâğıthane, içinde köşk gibi bazı yapılar olsa da ciddi bir şekilde düzenlenmemiştir. İbrahim Paşa, 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndan sonraki barış döneminde, İstanbul'un imarına büyük önem vermiş ve pek çok yerde saray, köşk, bahçe, cami, medrese, çeşme yaptırmıştır. Bu sırada özellikle Kâğıthane bölgesinin yapılanmasına önem vermiştir⁷.

Sâmî de, III.Ahmed'in Kâğıthane'yi gördüğünde, bu gezinti yerine yöneldiğini söylemektedir:

İltifâta sahn-i Kâğıd-hâneyi gördi mahal
Ol temâşâgâha ikbâl itdi tab'-i erşedi

(Sâmî, T.22/8)

⁷ Göktaş, **a.g.m.**, s.381; Aktepe, **a.g.m.**, s.167; M.Münir Aktepe, "Kağıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, TTK, Ankara, 1988, s.34; Mehmed Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi**, Aralık 2003, Yay. Haz. Murat A. Kalavelioğlu, Doğan ENFEL vd., s.225; Faik Yaltırık, "Kağıthane Mesiresi", **DBİA**, C.4, İstanbul, 1994, s.384

1720’de Kâğıthane Deresi’nin üstüne üç yüz yeni havuz yapılmış ve bu düzenlenen bahçeye, devrin şâir ve vakanüvisi Râşid Mehmed Efendi tarafından “Hüsrevâbâd” ismi verilmiştir. Esas düzenleme ve yapı işlerine 1721-1722’de başlanmıştır. Paris’e sefir olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Fransız köşklerinin ve bahçelerinin çizimlerini getirmiş ve bu planlar ekseninde Kâğıthane’nin yeni çehresi oluşturulmuştur⁸. Aynı bir başlık altında incelediğimiz Sa’dâbâd Kompleksi’nin imarı da bahsi geçen yapılanma dâhilinde gerçekleştirilmiştir.

Bölgenin en parlak zamanı, “Lâle Devri” olarak adlandırılan dönemdir. Kâğıthane’deki köşk ve bahçelerde düzenlenen eğlenceler, düşünler ve yabancı elçilere verilen ziyafetler, dönemin şâirlerinin ilgisini çekmiş ve manzumelerinin içinde yer almıştır. Başta Nedim olmak üzere Kâmî, Sâmî, Süleyman Nahîfî ve Mustafa Rahmî gibi dönem şâirleri, manzumelerinde bu köşklere, bahçelere ve buralardaki eğlencelere sıkça bahsetmektedir. Bu metinleri, çalışmamızın esas kısmında vermekteyiz.

Kâğıthane, o devirde İstanbul halkının toplanıp eğlendiği, her yıl Şaban ayı boyunca kurdukları çadırlarda Ramazan ayını karşıladıkları bir yerdi. Yeniçerilerin düzeni sağladığı bu eğlencelerde gündüzleri hokkabazlar, sihirbazlar gösteri yapıp pehlivanlar güreşirken, geceleri de saz eşliğinde şenlikler düzenlenmekteydi. Kâğıthane’ye kara ve deniz yoluyla ulaşım mümkündü. Karayoluyla Eyüp-Bahriye yolundan, deniz yoluyla ise sandallar vasıtasıyla dere boyunca gidilmekteydi. Bir taraftan kadınların, diğer taraftan erkeklerin neşe içinde doluğu bu meydanda hemen eğlenceler başlamaktaydı. İstanbul halkı, yanlarında getirdikleri yiyeceklerle bir yandan karınlarını doyururken, diğer yandan oynatılan köçeklerle, gösteri yapan hokkabazlarla eğlenmekteydi⁹.

⁸ Göktaş, **a.g.m.**, s.381; Aktepe, “Kağıthane”, s.167; Üzümeri, **a.g.m.**, s.277.

⁹ Göktaş, **a.g.m.**, s.382; Eyice, **a.g.m.**, s.30; Ahmet Refik Altınay, “Sâdâbâd ve Lâle Safâları”, **Lâle Devri**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973, s.30.

Kâğıthane'deki bu köşk, saray ve bahçelerdeki, tören ve eğlencelerin ömrü uzun sürmedi. Sadrazam İbrahim Paşa ve onun damatları Kethüda Mehmed Paşa ile Kapudan Kaymak Mustafa Paşa ve diğer devlet adamlarının keyif içindeki yaşantısı, halk arasında huzursuzluk çıkmasına neden olmuş; çıkan isyanla III.Ahmed, tahtını bırakmak zorunda kalmış; bu sırada veziri ile damatlarını isyancılara teslim etmek zorunda kalmıştır. Böylece binlerce lira masrafla imar edilen yapılar, tamamen yıkılmıştır¹⁰.

Kâğıthane, uzun süre yıkık bir halde kalmıştır; ancak isyanı gerçekleştiren asilerin ortadan kaldırılması ile I.Mahmud (1696-1754), 1743 senesinde, Kâğıthane'nin ve özellikle Sa'dâbâd'ın tamir edilmesi için çalışılmaya başlanmasını sağlamıştır. Halktan çekinildiği için, eski köşkler ve kasırlar tamamen tamir edilemediyse de, Kâğıthane Deresi'nin kıyısında kurulan çadırlarda yabancı devlet temsilcileri ağırlandı. I.Mahmut'tan sonra, III.Selim (1761-1808) Kâğıthane'nin askerî talim için kullanılmasına karar vermiş ve yeniçerilerin haftada iki gün, topçuların her gün ve humbaracılar ile lağımcıların fırsat buldukça burada talim görmesini sağlamıştır. Daha sonra II.Mahmud burada, Sened-i İttifak'ı imzalamış ve böylece halkın yeniden buraya ilgi göstermesi sağlanmıştır¹¹.

Patrona Halil İsyanı'yla yerle bir edilen Kâğıthane mesiresi, padişahlar ve devlet adamları tarafından hiçbir zaman tamamen terk edilmemiş; zaman zaman farklı nedenlerle de olsa bir gezinti yeri olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti zamanında yüzyıllar boyunca bir mesire yeri olarak önemini koruyan Kâğıthane, bugün ise bir mesire yeri olarak tamamen ortadan kalkmış; yerine iskân ve sanayi alanı kurulmuştur¹².

¹⁰ Aktepe, "Kâğıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", s.356; Eyice, **a.g.m.**, s.33.

¹¹ Üzümeri, **a.g.m.**, s.277; Aktepe, "Kâğıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", s.357-360.

¹² Aktepe, **a.g.m.**, s.362-363.

B. SA'DÂBÂD'IN MİMARÎSİ VE DÖNEM İÇİNDEKİ ÖNEMİ

“Uğurlu, mamur yer” anlamına gelen Sa'dâbâd, 18.yüzyılda III.Ahmet zamanında, Sadrazam İbrahim Paşa sadaretinde, dönemin önemli eğlence yerlerinden olan İstanbul Kâğıthane'de inşa edilmiş köşkün adı olup, zamanla bu köşkün bulunduğu mesire yerini ifade etmek için de kullanılmıştır. Yüzyıllardır, özellikle de Kanûnî Sultan Süleyman zamanından beri, İstanbul halkının bahar ve bayram günlerini geçirdiği Kâğıthane, padişahın ve devlet ileri gelenlerinin de gözde mekânlarından olmuştur¹³.

19. yüzyıl şâiri, Sermed de bahar günlerinde Kâğıthane'nin insanı mutlu ettiğini; kırmızı renkli şarap ve gül yanaklı sâkî ile burada meclisler kurulduğunu söylemektedir:

Şerâb-ı erguvânî sâkî-i gülruhle bezm olmuş
Behâr eyyâmı Kâğıd-hânedede bu kâmranlıktır

(Sermed, Çelebi:194)

1717 yılında Sadrazam İbrahim Paşa'nın verdiği bir ziyafette bölgeyi beğenen ve buranın değerlendirilmesini isteyen III.Ahmed, daha sonra bölgeye de ismini verecek olan “Sa'dâbâd” köşkünün yapılmasını istemiştir¹⁴.

Padişah ve sadrazamı uzun savaş yılları sonrasında kendilerine bir eğlence planı oluşturarak, İstanbul'un manzarası en güzel yerlerinde köşkler yaptırıyor ve bu yapıları en ince zevklerle renklendiriyordu. İstanbul'un pek çok yerinde devam eden bu yapılanmaya elbette ki Kâğıthane de dâhil olmalıydı. Daha önce burayı görüp beğenen padişahın isteği üzerine sadrazamı İbrahim Paşa, 1722 yılında dönemin mimar ve mühendisleriyle

¹³ Mehmet Kaplan, A.Nihad Tarlan vd, “Sadabad”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.7, Dergah Yay., İstanbul, 1990,s.393; Banu Bilgicioğlu, “Sâdâbâd”, **TDVİA**, C.35, İstanbul, 2008, s.380.

¹⁴ Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380.

burayı dolaşmış ve çevreyi temizlettikten sonra Kâğıthane’de yeni yapılacak köşkün temelini atmıştı. İbrahim Paşa, bu köşkün daha önce yapılan köşklere üstün olmasını istemişti. Bu yüzden imarı sırasında pek çok kez buraya gelmiştir¹⁵.

18. yüzyıl şâiri Kâmî de Sa’dâbâd’ın düzenlemesinin bizzat İbrahim Paşa’ya ait olduğunu belirtmektedir:

Bu kasr-ı bî-kusûrı tarh idüp bi’z-zât ol âsaf
Serây-ı bûse-câyı olmak için eyledi a’dâd

(Kâmî, T.68/14)

İbrahim Paşa’nın oldukça özen gösterdiği köşkün yapımı için çalışmalar başlamıştı. Köşkün yapılacağı yerin önündeki dere yatağı temizlenmiş ve Kâğıthane Köyü’nden yeni yapılacak sarayın önüne kadar bir kanal içine alınmıştı. Bu kanala da Cedvel-i Sîm adı verilmişti¹⁶.

Kanûnî tarafından Çengelköy’de yapılan Kulelibahçe Kasrı’nın uzun süredir harap bir biçimde olması nedeniyle bu kasrın mermerleri de sökülüp Kâğıthane’ye taşınarak köşkün inşaatında kullanılmıştı. Köşkün altmış gün gibi kısa bir sürede bitirilmesine çok sevinen İbrahim Paşa bu köşke, “Sa’dâbâd” ismini vermişti. Ayrıca yeni düzenlemeler bitirildikten sonra, bu bölgede devlet erkânının köşk ve bahçeler yaptırması teşvik edilmiştir¹⁷.

Sa’dâbâd’ın yapılış tarihi ile ilgili bilgi, bazı kaynaklarda farklılık göstermektedir. Türkiye Ansiklopedisi’nde, 1721 yılında İbrahim Paşa’nın mimar ve mühendislerle birlikte Kâğıthane’ye gidip temel taşıyı koyduğu söylenirken¹⁸; Sedat Hakkı Eldem hicri 1135 senesi Şaban ayının 22. Günü,

¹⁵ Eyice, **a.g.m.**, s.31; Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380.

¹⁶ Eyice, **a.g.m.**, s.31; Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380.

¹⁷ Eyice, **a.g.m.**, s.31; Ahmet Refik Altınay, **Lâle Devri**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1973, s.31.

¹⁸ Üzümeri, **a.g.m.**, s.35.

yani miladî 1723 senesi mayıs sonlarında inşaata başlandığını¹⁹ ifade etmektedir. Yayımladığı kitapla döneme “Lâle Devri” ismini veren Ahmet Refik Altınay ise, köşkün temelini 28 Mayıs 1722 tarihinde atıldığını²⁰ söylemektedir. Ayrıca Semavi Eyice, 27 Şevval 1134 tarihinde, yani 10 Ağustos 1722 tarihinde Sa’dâbâd’ın açılış töreninin yapıldığını belirtmektedir²¹. Çalışmamızda incelediğimiz tarih manzumelerinde düşülen tarih, 1722 yılını göstermektedir. Yaşadıkları dönemi, pek çok yönüyle kayıt altına alan divan şairlerinden edindiğimiz bu bilgi, köşkün tamamlanmasının bu tarihe denk geldiği konusunda bizi de düşündürmektedir.

Aşağıda verdiğimiz Esad Efendi, Kâmî, Seyyid Vesîm, Arpaeminîzâde Sâmi’ye ait olan beyitler de 1722 yılını göstermektedir:

İtdi Sa’d-âbâdı Sultân Ahmede resm ü bina
Sıhr-i ‘adl-engîzi İbrâhîm Pâşâ-i cezîl

1134

(Esâd Efendi T.26/7)

O nüzhetgâh vü bünyâdına Kâmî didi târîh
Hümâyûn ola Ahmed Hâna Sa’d-âbâd-ı nev-bünyâd

1134

(Kâmî T.68/20)

Didiler talihini ehl-i semavat ü zemin
Kasr-ı Sa’d-abad-ı Sultan Ahmed iskender-nijad

1134

(Seyyid Vesîm T. 2/1)

¹⁹ Eldem, **a.g.e.**, s.14.

²⁰ Altınay, **a.g.e.**, s.31.

²¹ Eyice, **a.g.m.**, s.32.

Sa'dâbâd Kompleksi'nin tamamlanması, İstanbul halkının olduğu kadar, yabancı gezginlerin de ilgisini çekmiştir; bu gezginler, bu büyük, ihtişamlı yapıyla ilgili raporlar hazırlamış ve kendi ülkelerine göndermişlerdir. Bu dönem içinde Paris'te çıkan Mer Gazetesi Sadâbâd'la ilgili bir yazı yayımlamış; Fransa Kralı köşkün bahçesine dikilmek üzere kırk portakal ağacı yollamıştır²².

Sad'âbâd'ın mimarisinde, Fransız mimarisinin büyük etkisi olduğu; 1719-1720'de XVI.Louise zamanında, ilk Türk elçisi olarak Paris'e giden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin getirdiği projelerle, Versailles, Fontainebleau ve Marly Sarayı'ndan esinlenildiği düşünülmektedir²³.

İbrahim Paşa, buradaki Sa'dâbâd Köşkü'nün yanına, Çeşme-i Nur adında bir çeşme, Cîsr-i Nurânî adında bir köprü, Hayrâbâd adında bir cami yaptırmıştır. Ayrıca zamanla burada, Hurremabad, Çeşme-i Nevpeyda, Kasr-ı Cenân, Kasr-ı Nişad, Kasr-ı Sürur isimli köşk, çeşme, havuz ve köprüler inşa edilmiştir. Tarihçi Çelebizade'ye göre, Sa'dâbâd'dan Baruthane'ye kadar olan mesafede 170 kadar köşk ve kasır inşa edilmiştir²⁴.

Köşk, otuz mermer sütun üzerine oturtulmuştu. Sekiz yüz metre kadar uzunluktaki kanalın iki tarafı mermer rıhtımla kaplanmıştı ve köşk bu rıhtımlar üzerindeydi. Köşkün önünde büyük bir havuz vardı, bu havuzun suyu mermer teknelerden şelaleler oluşturarak akıyordu. Havuzun ortasında ejder ağızlı bir fıskiye, dışında da karşılıklı iki büyük fıskiye bulunuyordu. Bu havuzun suyu Karaağaç'taki Hünkâr Bahçesi'nden borularla getiriliyordu²⁵.

Buradaki rengârenk köşklerin havuzlu bahçeleri birbirinden güzel çiçeklerle bezenmiş, dönemin adına yaraşır şekilde lâlelerle donatılmıştır.

²² Üzümeri, **a.g.m.**, s.35.

²³ Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380; Eyice, **a.g.m.**, s.31.

²⁴ Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380; Eldem, **a.g.e.**, s.6; Eyice, **a.g.m.**, s.31.

²⁵ Eldem, **a.g.e.**, 1977, s.18; Eyice, **a.g.m.**, 1986, s.31; Üzümeri, **a.g.m.**, s.35.

Böylece Kâğıthane, İstanbul eğlencelerinin vazgeçilmez bir yeri olmuş, görenlerin gözlerini kamaştırmıştır.

III.Ahmed, Sa'dâbâd'daki bahçe ve havuzun kenarlarına dikilmesi için Yoros Bölgesi'nden çınar, ıhlamur, karaağaç, dişbudak ve kestane ağaçlarının getirilmesi için ferman çıkarmıştır. Ayrıca bu büyük havuzun yanına üç tane yeni havuzun inşa edilmesini emretmiş, oluşturulan bu bahçeye de "Hüsrevâbâd" ismi verilmiştir. Sa'dâbâd'ın bu yeni görüntüsü oluşturulduktan sonra İstanbul halkını buraya getiren sandalların geçiş yerleri kapatılmış ve artık İstanbulluların buraya girişine izin verilmemiştir²⁶.

Osmanlı Devleti'nin en renkli dönemini ifade eden Lâle Devri, Sa'dâbâd eğlenceleri ile anılmaktadır. Padişah, sadrazam, diğer devlet büyükleri ve dönemin şâirleri bu mesire yerine gelip gece-gündüz, sazlı-sözlü eğlencelere katılmaktaydı. Sadrazam İbrahim Paşa, saltanat kayığı ile İmrahor Köşkü'ne kadar gelip oradan atlarla Kasr-ı Hümayun'a giderdi. Tüfenkendazların nişan talimlerini, topçu ve humbaracıların gösterilerini izleyip, Hurremabad'dan Sa'dâbâd'a kadar koşturulan yarış atlarını seyrederdi. Pehlivan güreşleri düzenlenir ve akşamüzeri dönülürdü. Eğer kalınacaksa da köşk aydınlatılır, havai fişek gösterileri yapılırdı²⁷.

III.Ahmed'in saltanatının son yedi sekiz yılı, Sa'dâbâd'ın en görkemli dönemidir. Buradaki eğlenceler, zamanla halk tabakasına kadar inmiş; halkın da bahar ve bayram günlerini geçirdiği bir mesire yeri haline gelmiştir. Kayıklarla Sa'dâbâd'a gelen İstanbul halkı, konumlarına göre bir yere yerleşir; burada düzenlenen cirit oyunlarını, koşuları ve güreşleri seyrederlerdi. Geceleri ise, saz ve söz sohbetleri gerçekleştirilirdi²⁸.

²⁶ Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380.

²⁷ Eldem, **a.g.e.**, s.19.

²⁸ Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380.

Bu ihtişam ve eğlenceler 25 Eylül 1730 tarihinde meydana gelen, kanlı Patrona Halil İsyanı'na kadar sürmüştür. Patrona Halil önderliğinde ayaklanan halk, bir anda bölgeyi harap edip, bu zevk ve eğlence dönemine son vermiştir. İsyanlılar, yıkıp döktükleri bu mecrayı ayrıca yakmak istediyseler de III.Ahmed'in yerine padişah olan I.Mahmut, buna müsaade etmemiştir. Ancak Lâle Devri'nin o görkemli yapıları yakılmasa da yıkılarak neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu isyan, Lâle Devri'ni sona erdirmiş ve etrafındaki pek çok yapı ile birlikte Sa'dâbâd'ın da yerle bir olmasına neden olmuştur²⁹.

Sa'dâbâd Köşkü, 1740 senesinde I.Mahmut, 1792 senesinde III.Selim, 1809 senesinde II.Mahmut tarafından tekrar ele alınıp tamir edilmeye çalışılmış, 20. yüzyılın sonlarında Sultan Abdülaziz zamanında Çağlayan Köşkü adıyla büyük oranda yeniden inşa edilmiştir. Son olarak Çağlayan Köşkü 1943–1944 senelerinde yıktırılarak yerine Askeri Okul inşa edilmiştir³⁰.

²⁹ Bilgicioğlu, **a.g.m.**, s.380.

³⁰ Eldem, a.g.e.,s.6-110.

1. BÖLÜM: KÂĞITHANE'YE DAİR UNSURLAR

1.1. KÂĞITHANE'NİN ÖNEMLİ BİR MESİRE YERİ OLMASI

Resim 1: Kâğıthane Mesiresinin Genel Görünümü

Yukarıdaki resimde de görüldüğü üzere Kâğıthane mesiresi, dağın ve ağaçlıkların bulunduğu bir yerdedir.

16. yüzyıl şâiri Câfer Çelebi, Kâğıthane'nin geniş bir meydanı olduğunu, dağlık bir yerde bulunduğunu, burada ağaçların, yeşilliğin ve gül bahçesinin yer aldığını dile getirmektedir:

Geniş sahrası çevre yanı kühsâr

Dirahtistân u sebzistân u gülzâr

(Câfer Çelebi, Hevesnâme/681)

17.yüzyıl şâiri Vahyî ise ağaçların gölgesinde, çimenliğin içinde ve derenin kenarında bulunan Kâğıthane'nin insanı kendisine çektiğini söylemektedir:

Zıll-i eşcâr u çimenzâr u kenâr-ı cûybâr

Niçe meyyâl olmasun insân Kâğıd-hâneye

(Vahyî, G.243/2)

18. yüzyıl şâiri Sâlim de, dağın eteklerinde bulunan Kâğıthane'nin akarsuyuyla, meşeliğiyle, lâle bahçesiyle tüm dünyayı bir araya toplamış olduğunu dile getirmektedir; ayrıca buraya toplanan insanların kalabalığını da tasvir etmektedir:

Sahn-ı Kâğıd-hâne dünyâyı bütün cem' eylemiş
Kûhsâr u cûybâr u mîşezâr u lâlezâr

(Sâlim, MF.123)

Vahyî, bir yanında derenin ve güzel havanın, bir yanında gönlü alan sevgililerin bulunduğu Kâğıthane'nin, eğlence menbaı olarak anılmasının buraya yakışacağını ifade etmektedir:

Bir yana âb u hevâ bir yana seyr-i dil-rubâ
Diseler kân-ı safâ şâyân Kâğıd-hâneye

(Vahyî, G.243/3)

Vahyî, mekânın isminden yola çıkmış, kâğıt ile ilgili unsurları biraraya toplayarak sevgilinin kaşını kaleme, saçını mürekkebe, kendisini de kâtibe benzetmiştir:

Bir kalem kaşlı mürekkeb saçlı kâtib dil-beri
Halkı mecnûn ideyazdı sahn-ı Kâğıd-hânede

(Vahyî, Mukattaat 7/1)

Pek çok kişi tarafından gezilecek, eğlenilecek bir yer olarak tercih edilen Kâğıthane’de âşıkklar biraraya gelip gönüllerince eğlenmektedir. Burası öylesine kalabalıktır ki, Nef’î’ye mahşer gününü anımsatmaktadır:

Mahşer olmuş sahn-ı Kâğıd-hâne dünyâ bundadır
Cennete dönmüş güzellerle temâşâ bundadır

(Nef’î G.37/1)

Sâlim’e göre, Kâğıthane’nin seyri inkâr edilemeyecek kadar güzeldir; buranın eğlencesi bir başkadır. Ayrıca Kâğıthane, sevinç artıran, kasveti ve kederi gideren, insana zevk veren bir yerdir:

Gerçi bu câyn safâsın etmeziz inkâr biz
Sahn-ı Kâğıd-hâne’nin zevkı temâşâdır hele

(Sâlim, MF.92)

Ey birâder ferah-efzâ hele Kâğıd-hâne
İnkıbâzı giderir zevk verir insâne

(Sâlim, Mekâtib 3/54)

Mirzazâde Ahmed Neylî ve Kâmî, Kâğıthane’nin ezelden beri var olduğunu, ümitsiz mutluluk yazgısı olduğunu ve tanıdık, tanımadık herkesin burada olduğunu dile getirmektedir:

Ne Kâğıd-hâne kim olmuş ezelden
Sa’âdet ser-nüvişt ol nâ-ümîde

(Neylî, T.29/6)

Ezelden bir nişîmen idi Kâğıd-hâne nâmında
İderdi anda cem'iyet gürûh-ı âşnâ vü yâd

(Kâmî, T.68/8)

Sâlim Kâğıthane Meydanı'nda herkes tıpkı cennetteki gibi eşit olduğunu ve buradaki güzellerin cennetteki hûrilere, onların âşıklarının ise birer köleye benzediğini belirtmektedir:

Hûri vü gılmân ile birdir ser-â-ser her biri
Sahn-ı Kâğıd-hâne cennetden hemân bir kıt'adır

(Sâlim, MF.124)

Vahyî ise, Kâğıthane'de cenneti kiskandıran bir meclis kurduklarını ve burada gönlün arzusuyla içip eğlendiklerini dile getirmektedir:

Şevk-i dille 'işret itdük sahn-ı Kâğıd-hânede
Bezmi reşk-i cennet itdük sahn-ı Kâğıd-hânede

(Vahyî, G.231/1)

1.2. KÂĞITHANE DERESİ

Resim 2: Kâğıthane Deresi

Kâğıthane Deresi, divan şâirlerince coşkunun, bereketin temsilcisidir. Bu dere, mecranın güzelliğine güzellik katmaktadır.

Câfer Çelebi, “Hevesname” isimli mesnevisinin Kâğıthane’yi anlattığı bölümünde; buranın ortasından bir ırmak aktığını ve bu ırmağın kenarında çimenlerin olduğunu söylemektedir. Ayrıca, Kâğıthane Deresi’nin yılda bir görüldüğünü söyleyerek, suyunun soğuk olduğunu ifade etmektedir:

Aralık yirde bir ırmak revâne
Çemenler der-kenârı bî-kerâne

Ki yılda bir görünürsüz diyü cû
Döker verdün ayağına soğuk su

(Câfer Çelebi, Hevesnâme/688-692)

Vahyî'ye göre, Kâğıthane Deresi'nin bir damla suyu, cennetteki Kevser'e çekilse burası neşesinden coşacak ve suyu tüm dünyayı kaplayacaktır:

Katre-i cûyî eger olsa çekîde Kevsere
Cûş idüp şevkinden eylerdi cihânı hissedâr

(Vahyî, K.30/4)

Vahyî ayrıca, Kâğıthane Deresi'nin Yûsuf'a benzeyen güzellerle dolduğunu; bunun için eşin dostun Kâğıthane'ye geldiğini söylemektedir:

Yûsufistân eylemiş gül-pîrehenler cûyını
Anun-içün 'azm ider ihvân Kâğıd-hâneye

(Vahyî, G.243/5)

Sürûrî Kâğıthane'nin kalabalığını, mahşere benzemektedir; burada tutuşmuş olanlar Kâğıthane Deresi'ne girmek için soyunmuştur. Sürûrî ayrıca, Kâğıthane Deresi'nin suyu mürekkep olsa ve buradaki ağaçlar da kalem olsa, bunların yine de Kâğıthane'nin övgüsünü anlatmaya yetmeyeceğini söylemektedir:

Nehrine girmek için sûhtegân 'uryândır
Andırır mahşeri cem'iyet-i Kâğıd-hâne

Sığmaz eşçârı kalem âbı mürekkeb olsa
Kütüb-i menkıbete midhat-i Kâğıd-hâne

(Sürûrî, Çelebi:166)

Seyyid Cazim, sevgilisine seslenerek göğsünden dökülen gözyaşlarının nedenini sormamasını istemektedir. Bu gözyaşları, yaradılışı gereği, Kâğıthane Deresi'nin tatlı suyudur:

Sîneden rizân görüp eşküm deme cana nedür
Meşrebince Selsebîl-i nehr-i Kâğıd-hâne'dür

(Cazim G.110/1)

Haşmet ise, selvi boylu sevgilisini tüm suların çağıladığı Sa'dâbâd nehrine çağırmaktadır:

'Âlem-i âba letâfet çağlayan cûlardadır
Gidelim serv-i revânım nehr-i Sa'd-âbâd'a dek

(Haşmet G.146/5)

1.3. GÜZELLERİN MEKÂNI KÂĞITHANE

Resim 3: Kâğıthane'nin Güzelleri

Kâğıthane, güzellerin eğlenmek için tercih ettikleri bir yerdir. Şâirler sevgiliyi buraya çağırmaktadır; ayrıca buranın sevgiliyle ayrı bir güzellik taşıyacağını dile getirmektedir:

Câfer Çelebi, çimenliğin baştanbaşa lâle ve gül ile dolu olduğunu söylemektedir ve bunun sebebinin buradaki bir güzel olduğunu, bu güzelin çimenliğin içine ateş düşürdüğünü dile getirmektedir:

Çemen pür-lâle vü güldür ser-â-ser
Gül âteş-pâredür her lâle ahker

Meğer görüp cemâlin bir nigârun
İçine od düşüpdür sebzezârun

(Câfer Çelebi, Hevesnâme/689-690)

Vahyî, Kâğıthane'nin Anadolu güzellerinin gezip dolaşma yeri olduğunu söylemektedir:

Habbe-zâ cevlangah-i hûbân-ı pâk-iz'ân-ı Rûm
Kim sabâ-yı zevki eyler zülf-i hecri târmâr

(Vahyî, K.30/5)

Vahyî ayrıca bir beyitinde güzellerin dâima Kâğıthane'ye yöneldiğini, âşıkların da, güzellerin bulunduğu bu gezinti yerine koştüğünü söylerken bir başka beyitinde, Kâğıthane'de elinde şarap kadehiyle, sevgilisine ahbaplık ettiğini ifade etmektedir:

Meyl iderler dâ'imâ hûbân Kâğıd-hâneye
N'ola 'uşşâk olsalar pûyân Kâğıd-hâneye

(Vahyî, G.231/1)

Sâğar-ı vuslat be-dest ü câm-ı bâde leb-be-leb
Yâr ile hoş ülfet itdük sahn-ı Kâğıd-hâned

(Vahyî, G.231/3)

Hasırcızâde Mehmed Ağa, bahar olup, güller açıldığında güzellerin meydana çıktığını; bunun en güzel seyrinin de Kâğıthane'de olacağını söylemektedir:

Behâr oldu gül açıldı güzeller çıkdı meydâne
Ne hoş yerdir temâşâ etmeğe sahn-ı Kâğıd-hâne

(Hasırcızâde Mehmed Ağa, Çelebi:208)

Sürûrî'ye göre, Kâğıthane âşıkların kalbi gibi geniştir; İstanbul'un tüm güzelleri burada toplansa bile hepsi buraya sığacaktır:

Cümle etfâl-i Sıtanbûl ana cem' olsa sığar
Kalb-i 'âşık gibidir vüs'at-i Kâğıd-hâne

(Sürûrî, Çelebi:166)

Sâlim ise Kâğıthane'nin insanın derdini, kederini alıp sevincini artıran bir yer olduğunu söyleyerek sevgilisini bu mutluluk veren yere çağırmaktadır:

Ey birâder ferah-efzâ hele Kâğıd-hâne
İnkıbâzı giderir zevk verir insâne

(Sâlim, Mekâtib 3/54)

Sâlim ayrıca, Kâğıthane'nin sevgiliyle birlikte gidildiğinde ayrı bir güzellik taşıdığını dile getirmektedir:

Hat-ber-âverde olaldan berü ol cânâne
Cümlenden bana güzel gelmede Kâğıd-hâne

(Sâlim G.273/2)

Sürûrî, sevgiline bir mektup yazmış ve onu Kâğıthane'ye davet etmiştir:

Bir mürekkebcî güzel sevdim icabet iste
İderim nâme yazub da'vet-i Kâğıd-hâne

(Sürûrî, Çelebi:166)

1.4. KÂĞITHANE'NİN BAHAR MEVSİMİNDE GEZİLECEK BİR YER OLMASI

Kâğıthane, bahar mevsiminin gelişiyle birlikte yemyeşil olmuştur ve her taraf güzellerle bezenmiştir. Bu mevsimde güzeller buraya gezmeye gelir; bu yüzden Kâğıthane'ye gitmek için en doğru zaman bahar mevsimidir.

Sürûrî'ye göre bu mevsimde Kâğıthane, tüm dünyanın kıskanacağı kadar süslü ve göz alıcıdır:

Nev-behâr ile gelüb zînet-i Kâğıd-hâne
Oldu mahsud-i cihân sâhat-i Kâğıd-hâne

(Sürûrî, Çelebi:166)

Enderûnî Fâzıl Bey, "Zenannâme" isimli eserinin mukaddimesinde, sevgilisini gül mevsiminde gezmeye çıkmaya, özellikle de Kâğıthane yönünde gezmeye çağırmaktadır:

Mevsîm-i gülde buyur seyrâne
Bâhusus cânib-i Kâğıd-hâne

(Enderûnî Fâzıl Bey, Zenannâme/128)

Mart ayında baharın gelişiyle birlikte insana mutluluk veren bir yer olan Kâğıthane'de, bu mevsimde yuvalarından çıkan yılanlar bile, buradaki insanlar için eğlence kaynağıdır:

Mart içinde virür insâna Kâğıd-hâne safâ
Gör yılan kaçmış ise laklak arayana safâ

(Tırsî G.2/1)

Kış bitip de cemreler düştüğünde, Kâğıthane meydanının altı üstü yemyeşil olmaktadır:

Etdi bu şitâ cemreleri dîvâne
Söndürdü külün savurdu hep meydâna
Hakkâ ki bahâra nisbeten eyledi berf
Zîr ü zeber-i zemîni Kâğıd-hâne

(Şeyh Gâlîb R.51)

İncelediğimiz divanlar içinde bir beyitte Kâğıthane'nin sonbaharda da tercih edilen bir mesire yeri olduğunu görmekteyiz. Bu mevsimde Kâğıthane, bir başka güzeldir; çünkü burası taze güzellerle dolmuştur:

Başka bir 'âlemi var köhne bahârın tolmuş
Hat-ber-âverde güzeller ile Kâğıd-hâne

(Sâlim MF.122)

1.5. KÂĞITHANE'NİN SA'DÂBÂD OLUŞU

Kâğıthane'de Sa'dâbâd Kompleksi'nin yapılışıyla ilgili ayrıntıları bir sonraki bölümde incelemekteyiz. Bu başlıkta ise, Lâle Devri padişahı III.Ahmed'in bu seyir yerini çok beğendiğini anlatan ve Sa'dâbâd isminin buranın adı ile nasıl özdeşleştiğini belirten beyitlere yer vermekteyiz.

Kâmî ve Neylî, padişahın Kâğıthane'yi görür görmez buranın en güzel gezinti yerlerinden olacağını anladığını belirtmektedir:

Bu nüzhetgâha teşrîf eyledükde oldı ma'lûmı
Teferrücgâh-ı şâhân olmaga var bunda isti'dâd

(Kâmî, T.68/7)

Olup manzûrı Kâğıd-hâne bir dem
Nigâh-ı iltifât-ı emcedile

(Neylî, T.30/1)

Padişah, bu ferahlık veren yere (Sa'dâbâd'a), yönünü çevirip bakmıştır. Bu eşsiz seyir yeri (Sa'dâbâd) bu esere hoşluk vermiştir:

Nigâh-ı iltifâtı düşdi bu cây-ı ferah-zâya
Bu resme dil-nişîn oldı bu nüzhetgâh-ı bî-hemtâ

(Neylî, T.28/6)

Kâğıthane ismi burayı anlatmaya yetmemektedir ve bu yüzden buraya Sa'dâbâd ismi verilmiştir:

Revâ görmez ki Kâğıd-hâne vasfı ile yâd olsun
Dürer-bâr-ı lisânından didiler ana Sa'd-âbâd

(Kâmî, T.68/9)

Nedîm, Sa'dâbâd'ın yapılışı ile birlikte buranın adı gibi hem uğurlu hem de bayındır bir yer olduğunu; bu yüzden de Sa'dâbâd'ın İstanbul için övünme kaynağını olduğunu dile getirmektedir. Neylî ise, meşhur Sa'dâbâd'ın isminin buranın mutlu bahtına denk düştüğünü söylemektedir:

Nâmı gibi olmuşdur o hem sa'd hem âbâd
İstanbul'a sermâye-i fahr olsa revadır

(Nedîm, K.22/14)

Ki Sa'd-âbâd ile nâm-âver oldı
Musâdif düşmegin baht-ı sa'îde

(Neylî, T.29/7)

Neylî ayrıca, buraya şenlik yayıldığını söylemektedir. O gönlü çeken, süslü yer Sa'dâbâd olsa yeridir:

Virildi şimdi Kâğıd-hâneye menşûr-ı âbâdî
Sezâdır olsa Sa'd-âbâd o cây-ı dil-keş ü zîbâ

(Mirza-zâde Ahmed Neylî, T.28/14)

1.6. III.AHMED VE İBRAHİM PAŞA

Divan şâirleri, manzumelerinde Sa'dâbâd'ın yapılışına çokça yer vermişlerdir. Özellikle tarih kıtalarında bu imarların yapılışı konu edilmiş ve yapılış tarihleri tarih düşürme sanatıyla belirtilmiştir. Bu manzumelerde, Padişah III.Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa'dan da özellikle bahsedilmiştir.

Kâmî, bir gezinti yeri olan ve yapılarla dolu olan bu mecranın yapılışı için yazdığı tarih kıtasında, yeni yapılan Sa'dâbâd'ın Sultan Ahmed'e mübarek olmasını dilemektedir:

O nüzhetgâha vü bünyâdına Kâmî didi târîh
Hümâyûn ola Ahmed Hâna Sa'd-âbâd-ı nev bünyâd

(Kâmî T.68/20)

18. yüzyıl şâirlerinden Neylî, Sa'dâbâd'ın yapılışı için pek çok tarih kıtası yazmıştır. 1134 tarihini veren bu beyitlerde kimi zaman, Sa'dâbâd'ı cennete benzetmektedir; kimi zaman buranın mutluluk verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Sa'dâbâd'ın III.Ahmed'e mübarek olmasını, buranın onun adıyla anılmasını dilemektedir:

Bu Sa'd-âbâd-ı 'âlî cennetâsâ
Yapıldı 'ahd-i Sultân Ahmedîde

Sene 1134
(Neylî T.29/24)

Kudûm-ı pâkine gelsün de Neylî söyle târîhin
Sa'îd itsün bu Sa'd-âbâdı Sultân Ahmede Mevlâ

Sene 1134
(Neylî T.28/20)

Bu Sa'd-âbâd-ı vâlânın hemîşe
Anılsun nâmı Sultân Ahmedile

Sene 1134
 (Neylî T.30/5)

Lisânü'l-gaybdan Neylî gelürse söyle târîhin
Sa'îd itsün bu cây-ı sa'dı Sultân Ahmede Mevlâ

Sene 1134
 (Neylî T.31/1)

Sa'dâbâd'ın konu edildiği manzumelerde, Damat İbrahim Paşa'nın da adı sıklıkla anılmaktadır. Esâd, adalet yaratan sadrazamın, Sa'dâbâd'ı III.Ahmed'e hem resmettiğini, hem de inşa ettiğini söylemektedir:

İtdi Sa'dâbâdı Sultân Ahmede resm ü bina
 Sıhr-i 'adl-engîzi İbrâhîm Pâşâ-i cezîl

(Esâd Efendi T.26/7)

Nedîm, Sadrazam İbrahim Paşa'nın, İstanbul'un her köşesini cenneti kıskandıracak kadar güzelleştirdiğini ve buna Sa'dâbâd'dan iyi kanıt olamayacağını söylemektedir:

Sıtanbulun hele her canibin reşk-i behişt etdi
 Bu da'vâya delîl olur mu Sa'd-âbâddan a'lâ

(Nedîm T.7/7)

İbrahim Paşa'nın Sa'dâbâd meydanına verdiği süsü, ilkbahar mevsimi, gül bahçesine vermemiştir:

Sahn-ı Sa'd-âbâda lûtfu verdiği pîrâyeyi
Vermedi fasl-ı bahâran gülşenin meydânına

(Nedîm, K.21/69)

Bu kalbi cezbeden yerin mimarı, bir cömertlik örneğidir; onun lütuflarıyla dünya sevinçli ve mutludur. Zaman, saadet, mutluluk zamanıdır; zemin ise İrem'i kışkandırmaktadır:

O bâg-ı dil-keşin mi'mârı bir düstur-ı ekremdir
Ki 'âlem ahd'-i lutfında ser-â-pâ şâd u hurremdir
Zaman hurrem zemin reşk-i İrem ferhunde bir demdir
Kadem rencîde kıl devletle Sa'd-âbâda sultânım

(Neylî, M.10/3)

2. BÖLÜM: SA'DÂBÂD'A DAİR UNSURLAR

2.1. SAHN-I SA'DÂBÂD

2.1.1. Sa'dâbâd'ın Dağın Yamacında, Bağın İçinde Bulunması ve Eşsiz Güzelliği

18. yüzyılda Kâğıthane'ye inşa edilen Sa'dâbâd Kompleksi, zamanla buranın bu isimle anılmasına neden olmuştur. 1722 yılında tamamlanan bu yapılar sayesinde burası artık "Kâğıthane" ismiyle değil "Sa'dâbâd" ismiyle anılır olmuştur. Bu nedenle Kâğıthane'ye dair bazı özellikler Sa'dâbâd ismiyle burayı anlatmak için kullanılmıştır.

Nedîm bir beyitinde, Sa'dâbâd'ın dağları, bağları ve köşkları ile bütün eğlenceyi bir araya topladığını belirtirken; bir dörtlüğünde dereyi ve fidanlığı seyretme keyfinin, ovanın gül bahçesini gezme ve sahili seyretme keyfinin burada olduğunu dile getirmektedir. Sevgili isterse dağı seyredebilir; isterse bağa gidebilir:

Kûhsârları bağları kasrıları hep
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safadır

(Nedîm, K.22/15)

Andadır seyr-i nihâlistân u taraf-ı cûybâr
Andadır gül-geşt-i sahra andadır seyr-i kenâr
İster isen kûhu seyret ister isen bağa var
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ

(Nedim, M.21/3)

Yine Nedim'e ve Kâmî'ye ait olan dörtlüklerde şâirler, sevgiliyi dağın ve bağın içinde bulunan Sa'dâbâd'a çağırmaktadır. Nedîm, sevgilisine seslenerek göze yasak olmayacağını söylemekte ve onu, bir yanı dağ, bir yanı bağ olan Sa'dâbâd'a çağırmaktadır. Kâmî ise, sevgilisini güzellerin en güzeli olarak nitelendirmekte ve onun salına salına Sa'dâbâd bağına gelmesini istemektedir:

Gel hele bir kerrecik seyret göze olmaz yasağ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ
Çâr-bâğ-ı İsfahanı eylemişdir dâğ dâğ
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ

(Nedim, M.21/1)

Cennet-i rûy-ı zemîn olmuş bu her dâğ üsti bâğ
Gel salın serv-i revânum bâğ-ı Sa'd-âbâda gel
Sen güzeller şâhısın olmaz sana hergiz yasâğ
Gel salın serv-i revânum bâğ-ı Sa'd-âbâda gel

(Kâmî, M.7/1)

Nedîm, Sa'dâbâd'ın düzenlemesinin benzersiz ve hayret verici olduğunu; her bir köşesinin bir başka dünya gibi olduğunu belirtmektedir. Kendisini süslü söz söyleyen bir şâir olarak nitelendiren Nedim, kendisi gibi bin tane şâir gelse bile, Sa'dâbâd'ın övgüsüne gücünün yetmeyeceğini ifade etmektedir:

Resm-i tarhı bî-nazîr ü hayret-efzâdır anun
Gûyiyâ her canibi bir başka dünyâdır anun
Olamaz hakkâ ki vâsf-ı medhine kadir anun
Gelse bin şâ'ir Nedîmâ-yı sühan-pîrâ gibi

(Nedim, M.44/5)

Nedîm ayrıca, dünyanın doğusunda ve batısında gezinen hafif rüzgârın, “şüphesiz ki dünya üzerinde buraların benzeri yoktur” dediğini dile getirmektedir:

Şark u garb-ı âlemi seyrân eden peyk-i nesîm
Der ki bî-şübhe cihan içre bunun misli 'adîm
Vasfına bu mısra'-ı garrâ münâsibdir Nedîm
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ

(Nedim, M.21/6)

Nedîm, Sa'dâbâd'ın havası ve suyuyla insanın canına can kattığını söylemektedir. Nedîm, baharın habercisi olan saba rüzgârına seslenerek, ona İran'da ya da Turan'da böylesi bir yer görüp görmediğini sormaktadır. Daha sonra, dünyayı süsleyen bir güneşe benzettiği feleğe seslenen şâir, buraya benzer bir yer varsa onun da getirilip yanına konmasını istemektedir:

Bak Sıtanbulun şu Sa'd-âbâd-ı nev-bünyânına
Âdemin canlar katar âb u havası canına

Ey sabâ gördün mü mislin bunca demdir 'âlemin
Püşt-i pâ urmakdasın İrânına Turânına

Ey felek insaf ey mihr-i cihân-ârâ aman
Bir nazîri var ise söylen konulsun yanına

(Nedîm, K.21/1-3)

Kâmî, buranın parlaklık veren meydanının usta elinden çıkmış olan bir bahçe olduğunu dile getirmektedir:

Musanna' tarhıdur revnak-dih-i sahn-ı teferrücgâh
Hemîşe sâhibi şâyân-ı evc-i 'izz ü şân olsun

(Kâmî, T.73/2)

Nahîfî ise Sa'dâbâd'ın resim gibi bir görüntüsü olduğunu, buranın benzersiz ve seçilmiş bir yapı olduğunu belirtirken Sa'dâbâd'ın şöhreti tüm dünyayı kaplasa yeridir demektedir:

Vaz'-ı resmî dilgüşâ vü tarz-ı tarhî bî-bedel
Himmet-i Sadr-î güzîn ü san'at-i îcâdı gör

(Nahîfî, Çelebi:98)

'Âlemi tutsa nola şöhreti Sa'dâbâdın
Bî-bedeldir şeref ü behceti Sa'dâbâdın

(Nahîfî, Çelebi:97)

Sâmî, Sa'dâbâd'ı ferahlık veren, derdi kederi kovup insanın gönlünü açan bir yer olarak tarif etmektedir. Dünyada eşi benzeri olmayan bu yer, insanı mutlu etmektedir; insanın rahatını artırmaktadır ve burası padişahlara yaraşır güzellihtir:

Müferrih dâfi'-i gam dil-güşâdur sahn-i Sa'd-âbâd
Meserret-bahş-i cân râhat-fezâdur sahn-i Sa'd-âbâd
Cihânda misli yok ibret-nümâdur sahn-i Sa'd-âbâd
Mülûkâne 'aceb cây-i safâdur sahn-i Sa'd-âbâd

(Sâmî, M.2/1)

Nedim'e göre, İskender'in ruhu gelip Sa'dâbâd'ı görse, parmak ısırıp padişahın bu gayreti karşısında hayran kalacaktır:

Göricek rûh-ı Sikender hele Sa'd-âbâdı
Oldu parmak ısırup himmetinin hayranı

(Nedîm K.20/39)

Nahîfî, Sa'dâbâd'ın güzelliğinin ve şirinliğinin, zevk ve mutluluk veren iç yüzünün eşi benzeri olmadığını söylemektedir:

Sûret-i hüsn ü behâ tarh-ı bedî'ü'l-eserî
Ma'ni-î şevk ü safâ sûreti Sa'dâbâdın

(Nahîfî, Çelebi:98)

Neylî ise, bu kıskanılan bağın dengi, dünyanın kara olan dörtte bir kısmında işitilmemiştir, demektedir:

'Adîli rub'-ı meskûn içre oldı
Bu reşk-i çâr-bâğın nâ-şinîde

(Neylî, T.29/19)

2.1.2. Sa'dâbâd'ın Bahar Mevsiminde Gezilecek Bir Yer Olması ve Cennete Benzemesi

Sa'dâbâd, özellikle bahar mevsiminde insanların eğlenmek için tercih ettikleri bir gezinti yeridir. Divan şâirleri de bu konu üzerinde oldukça durmuştur.

Sermed, bahar mevsiminde, Sa'dâbâd'ın taze güzelliklerle donatıldığını; her tarafın yemyeşil olduğunu ve bahar mevsiminde gizlice buradan geçildiğini söylemektedir:

Bu mevsimdir behâr-i tâze cânâ
Yeşil ihrâm döşenmiş gibi sahrâ
Geçerken bâri Sa'âbâda tenhâ
Behâriyyede zevk eyle Efendim

(Sermed, Çelebi:190)

Sermed ayrıca, bahar rüzgârının sevgiliyi karşılayıp Sa'dâbâd'ın üzerine yeşil bir örtü serdiğini söylemektedir:

Yârı istikbâl idüb ârâmına bâd-ı behâr
Bir yeşil ihrâm yaydı sahn-ı Sa'âbâda dek

(Sermed, Çelebi:194)

Neylî, şimşir ağacının yeşil bir elbise giydiğini ve cilve yapmakta olduğunu söylerken yeniden yeniye Sa'dâbâd'ın güzelliğinin arttığını ifade etmektedir:

Câme-i sebz ile bak cilvesine şimşâdın
Nev-be-nev hüsni füzûn olmada Sa'd-âbâdın

(Neylî, M.1/6)

Nedîm ise, gonca güllerin açıldığını, ilkbahar rüzgârının estiğini, lâlenin kalbindeki gizli yaralarını açık ettiğini söylemektedir. Kendisinin kararsızca birkaç kez Sa'dâbâd seyrine çıktığını, sevgilinin ise, maksadı nazlanmakmış gibi, buraya gelmediğini dile getirmektedir:

Açılup gül-gonceler esdi nesîm-i nev-bahâr
Lâle etdi dâğ-ı pinhânın derûnundan aşikâr
Seyr-i Sa'd-âbâda bir kaç defa vardık bî-karâr
Gelmedin ey bî-vefâ maksûdun istiğna gibi

(Nedim, M.44/2)

Nedîm, buranın cana can katan bir yer olduğunu söylemektedir. Sanki Hızır buraya ebedî hayat tohumu ekmiştir. Burada ebedî bir bolluk vardır; o kadar ki, bir okun ucuna buranın suyundan bir damla sürülse, bu ok uzun boylu bir servi ağacına dönüşür. İlkbahar, Sa'dâbâd'da öyle bir coşkuya neden olmuştur ki, buradaki dalgaların boyu, gökyüzüne ulaşmıştır:

Ben de bilmem böyle rûh-efzâlığın aslın meğer
Hızır tohm-ı 'ömr-i câvîd ekdi nahlistânına

Hey ne feyz-i câvidandır kim olur serv-i sehî
Sürseler bir katre âbın nâvekin peykânına

Şöyledir sahnındaki cûş u hurûş-ı nev-bahâr
Kim erişmişdir telâtum asman eyvanına

(Nedîm, K.21/4-6)

Şeyh Gâlib ise Kâğıthane ve Sa'dâbâd'ı birbirinden ayrı düşünerek, Kâğıthane'yi seyretmekten bıktığını; bir an önce baharın gelmesini ve Sa'dâbâd eğlencelerinin başlamasını istediğini belirtmektedir:

Usandık seyr-i Kâğıd-hâne-i eş'ârdan Gâlib
Bahâr ermez mi âyâ vakt-ı Sa'd-âbâd yetmez mi

(Şeyh Galib G.333/6)

Kâmî, gamı ve kederi def eden seher rüzgârının kendisine Sa'dâbâd'ı hatırlattığını söylemektedir. Baharın gelmesiyle oraların taze güllerle bezendiğini söyleyerek, Sa'dâbâd'a gitme arzusuyla dolduğunu dile getirmektedir. O neşe veren yere gittiğinde, oranın yedi iklim kendisini sevdiren bir çehresi olduğunu söylemektedir:

Bir seher ki eser-i feyz-i Hudâvend-i kerîm
Gam-ı dîrîne vü endûh u keder oldı 'adîm

Hâtıra düşdi o dem dâiye-i Sa'd-âbâd
Ki odur şimdi temâşâgeh-i gül-bâg-ı na'im

Varup ol cây-ı neşâtı görüp ol demde didüm
Senün âşüfte-i dîdârun olur heft-iklîm

(Kâmî K.26/1-3)

Kâmî ayrıca, eğlence meclisinin hazır olduğunu; artık yiyip, içme günlerinin geldiğini dile getirmektedir. Şâir baharın geldiğini imâ ederek coşkun bir şekilde akan suların sevgilisine âşık olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kâğıthane Deresi'nin, sevgilinin yüzüne tutkun olduğunu söylemektedir:

'Ayş u nûş eyyâmıdur bezm-i tarab âmâdedür
Çağlayup feryâd iden sular sana dil-dâdedür
Sîm Cedvelde cemâlün 'aksine üftâdedür
Gel salın serv-i revânum bâg-ı Sa'd-âbâda gel

(Kâmî, M.7/3)

İlkbaharın gelişiyle birlikte Sa'dâbâd'ın zemini, cennet gibi olmuştur; sevgilinin boyu gibi binlerce taze fidan dikilmiştir. Sa'dâbâd'daki bağlar, sevgilinin yüzü gibi güzelleşmiştir:

Nev-bahâr erişdi oldu ol zemin cennet-misâl
Gars olundu kâmetin gibi hezâran nev-nihâl
Bağlarla buldu ruhsârın gibi hüsn ü cemâl
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bâğ

(Nedim, M.21/2)

Neylî, padişahı Sa'dâbâd'a çağırmaktadır. Çimen, onun ayağına serilmek için bin canıyla feda olmaya hazırdır. Padişahın buraya gelme şevkiyle şimşir ağacı, ayağa kalkmıştır ve köle olan ya da serbest olan her şey onun ayağının tozunu özlemektedir:

Çemen pâ-bûsuna bin cânıla âmâde sultânım
Kıyâm itdirdi şevk-i makdemin şimşâde sultânım
Ayagın tozın özler bende vü âzâde sultânım
Kadem rencîde kıl devletle Sa'd-âbâda sultânım

(Neylî, M.10/1)

Saba rüzgârı, padişahın ayağının anber rengindeki toprağını gezdirir ve onun saçının kokusunu hatırlatmak için, gönle ferahlık veren hoş kokuyu getirir. Devletin bu eğlenme yeri, padişahın gelmesiyle övünür; bu yüzden padişah, gelip Sa'dâbâd'a ayak basmalıdır:

Sabâ kim hâk-i 'anber-fâmını geşt ü güzâr eyler
Şemîm-i cân-fezâsın ber-güzâr-ı zülf-i yâr eyler
Çerâg-ı devletindir makdeminle iftihâr eyler
Kadem rencîde kıl devletle Sa'd-âbâda sultânım

(Neylî, M.10/2)

Sa'dâbâd'ın görüntüsü, göze zevk veren kutsal bir cennet gibidir:

Lemhâsı bâsırayı zevk-dih-i huld-ı berîn
Hasreti cebhe-i nezzâreye bir dâg-ı vesîm

(Kâmî K.26/7)

Herkesin eğlenmek için geldiği Sa'dâbâd'da, devrin güzelleri toplanmaktadır. Sâmi'nin gözündeki, dünya üzerindeki cennetlerden bir tanesi gibi görünen Sa'dâbâd, gönül alan, yepyeni bir yerdir:

Temâşâgâh-i 'âlem Yûsufistân-i zamândur bu
Cihân içinde hakkâ kim nümûdâr-i cinândur bu
Degüldür köhne vâdî tâze-tarh-i dil-sitândur bu
Mülûkâne 'aceb cây-i safâdur sahn-i Sa'd-âbâd

(Sâmî, M.2/2)

Buradaki hakir bir toz parçası bile, cennetin gökyüzüne değiştirilmeyecek değerdedir. Ayrıca iklimi, İran, Türkistan ya da Tataristan'ın ikliminden daha kıymetlidir. Şâir, son olarak bu güzelliklere vesile olan padişaha dua ederek, Sa'dâbâd'ın padişahlara yaraşır güzellikte olduğunu dile getirmektedir:

Kemîne bir gubârın ol fezâ-yi cennetâsânun
Değişmem Sâmiyâ iklimine İrân ü Tûrânun
Hudâ eksikligin göstermesün sultân-i devrânun
Mülûkâne 'aceb cây-i safâdur sahn-i Sa'd-âbâd

(Sâmî, M.2/4)

Nedîm, Sa'dâbâd'ı bir cennete benzeterek bir an önce gidip yerini almak niyetindedir. Sa'dâbâd'a gittiğinde buranın toprağına yüz sürüp, hayatında hiç değilse bir gün mutlu olabileceğini söylemektedir:

Çekdirüp pek seheri doğruca Sa'd-âbâda
Tutayım zinde iken cennet-i a'lâda makam

Varayım hâk-i tarab-nâkine yüzler süreyim
Bir gün olsun alayım bari felekden bir kâm

(Nedîm K.10/15-16)

Kâmî, Sa'dâbâd'ı cennetle kıyaslayarak, dört cennetin kendisine fedâ olduğunu söylemektedir. Ayrıca nesîm rüzgârının, Sa'dâbâd'ın vasıflarını cennetlere götüreceğini öngörmektedir:

Cennet-i erba'ası sana fidâ dünyânun
Götürür anlara evsâfunı elbette nesîm

(Kâmî K.26/4)

2.1.3. Sa'dâbâd'ın Bayramda Gezilecek Bir Yer Olması

Bahar mevsiminde halkın ve devlet erkânının ilgisini cezbeden Kâğıthane, bayram vakti de oldukça önemlidir. İncelediğimiz divanlar içinde Kâğıthane'nin bu özelliğine değinen tek şâirin Nedîm olduğunu görmekteyiz.

Sa'dâbâd'ın seyri, bayram geldiğinde bir başkadır. Bayram zamanının gelmesi, şâir için yeni bir keyif sebebidir; çünkü yılın bu zamanında Sa'dâbâd'ın her köşesinde ay yüzlü, güneş gibi parlak güzeller ortaya çıkmaktadır:

İyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Gûşe gûşe mihrler mehler bedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör

(Nedîm, M.17/1)

Nedîm, bayram olduğunda pek çok fırsatın doğacağını; gönül çeken, ay yüzlü, ceylan gibi güzellerin peyda olacağını söylemektedir ve küçük sevgilisinden birkaç gün sabretmesini istemektedir. Nedîm ayrıca, bahar ya da bayram vakti olup da Sa'dâbâd'a gitmediği vakit, kendisine sıhhatin haram olacağını söylemektedir:

Anda seyret kim ne fursatlar girer cânâ ele
Gör ne dil-cûlar ne meh-rûlar ne âhûlar gele
Tıfl-ı nâzım sevdiğim bir iki gün sabret hele
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör

(Nedîm, M.17/2)

İyd ola fasl-ı bahar ola da Sa'd-âbâdın
Zevkini eylemeyim sıhhat olur bana haram

(Nedîm, M.10/18)

Sa'dâbâd, her vakit süslüdür; oruç zamanı ise halleri malumdur. Nedîm, Sa'dâbâd'ın kıymetinin şimdi değil de, birkaç gün sonra bayram olduğunda anlaşılacağını söylemektedir:

Gerçi kim vardır anun her demde başkor ziyneti
Rûze eyyamında da inkâr olunmaz hâleti
Şimdi anlanmaz hele bir hoşça kadr ü kıymeti
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör

(Nedîm, M.17/3)

Bayram olup da her köşeden gönül alan bir güzelin çıkması ve bu güzellerin kimisinin bağa, kimisinin dağa doğru gitmesi, dünyadaki zevk ve eğlence sohbetinin resmi gibidir:

Dur zuhur etsin hele her gûşeden bir dil-rübâ
Kimi gitsin bağa doğru kimi sahradan yana
Bak nedir dünyâda resm-i sohbet-i zevk u safâ
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör

(Nedîm, M.17/4)

Nedîm, küçük sevgilisine seslenerek, Sa'dâbâd'ın tamamını gördüğünü söylememesini, bu gönül çeken gül bahçesinin hepsini görmediğini söylemektedir. Bayram olmasını ve sevgiliyi gezdirmeyi istemektedir:

Tıfl-ı nâzım cümle gördüm deyü aldatma beni
Görmedin bir hoşça seri dahi ol dil-cû gülşeni
Serv-i nâzım gel Nedîm-i zûr gezdirsin seni
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör

(Nedîm, M.17/5)

Nedîm bir beyitinde de bayram olmasını ve padişahın Sa'dâbâd'a gelmesini; onun eteklerini öpmeyi dört gözle beklemektedir:

Budur âhir sözü her lahza Nedîmâ kulunun
Âhı 'ıyd olsa da öpsem yine ol dâmânı

(Nedîm, K.20/43)

Nedîm, bayram vakti olduğunda ilk günün merasimle geçtiğini söylemektedir. İkinci gün ise ahdettiği üzere, seher vakti olur olmaz Sa'dâbâd'a gitme hayalindedir:

İbtidâ ıyd gün icrâ-yı merasimle geçüp
Gecesi dahi olup maslahat-ı hâb tamâm

Çün ikinci gün ola böylece ahd eylemişdim
Yine sabr eyleyim ol gün ne direng ü ârâm

(Nedîm K.10/13-14)

Nedîm, gönül çeken fıskiye'nin, ara sıra havuzun etrafına gümüş renkli sularını saçarak, bayram vakti bahşış dağıttığını söylemektedir. Bu bayram günlerinde halk, padişahın buraya teşrif etmesi üzerine şeref duymuştur. Sa'dâbâd da padişahın ayağını öpmeye hasrettir:

Yine ıydıyye bahşışler verüp fevvâre-i dil-cû
Dem-â-dem etmede etrâf-ı havza sîm-efşâm

Şehensâhâ bu ıyd eyyamı cümle kulların çünkim
Şeref-yâb oldu pâ-bûsunla buldı 'izzet ü sâni

Ya Sa'd-âbâd dahi çekmede hasret pâ-bûsa
Anun hakkında da icra kıl ol lûtf-ı firâvânı

(Nedîm K.11/61-63)

İstanbul halkı, her yıl bayramın dönüp dolaşıp gelme keyfi ile Sa'dâbâd meydanını doldurmaktadır. Ferahlık veren bu mekân, bayram sevinciyle coşan insanları biraraya getirmektedir:

Tâ ki her sâl eyleye 'ıydın neşât-ı makdemi
Sahn-ı Sa'd-âbâdı leb-rîz-i ferah me'vâ gibi

(Nedîm K.18/54)

Nedîm, padişaha seslenerek, onun adaletinin dünyaya bayram yüzü göstermek gibi olduğunu, Sa'dâbâd'a teşrifinin mutluluk verdiğini söylemektedir. Ayrıca padişahın büyüklüğünün, şöhretinin, daimî olması ve çoğalması yönünde dua etmektedir:

Şehriyârâ ahd-i 'adlindir cihâna rûz-ı ıyd
Kıldı Sa'd-âbâdı teşrîf-i hümâyûnun sa'îd
Şevket ü şân u celâlin dâimâ olsun mezîd
Kıldı Sa'd-âbâdı teşrîf-i hümâyûnun sa'îd

(Nedîm, M.15/1)

Bayram vakti olduğu için, neşe ve eğlence coşup taşmaktadır. Dünyanın gönlü şenlenmiştir; bu vakitte Nedîm'in şiiri şeker satsa yeridir:

İyddir kıldı yine şevk u tarab cûş u hurûş
Eyledi şâdî dil-i âlem de eltânnla cûş
Vaktidir olsa Nedimin nâmesi sükker-fürûş
Kıldı Sa'd-abâdı teşrif-i hümâyûnun sa'îd

(Nedîm, M.15/3)

2.1.4. Sevgilinin Sa'dâbâd'a Çağırılması

Sevgiliyle birlikte daha da güzelleşen Kâğıthane, burada Sa'dâbâd'ın inşa edilmesiyle birlikte bu özelliğini de sürdürmeye devam etmiştir. Divan şâirleri, sevgiliyi çeşitli unsurlara benzetmekte ve sevgilinin buraya gelip Sa'dâbâd'ı şenlendirmesini istemektedir.

Seyyid Cazîm, nazlı bir servi ağacına benzettiği sevgilisini Sa'dâbâd'a çağırılmaktadır. Buradaki çam ağaçlarının, sevgilinin yolunu beklediğini, çimenlerin onun ayağının altında çiğnenmek istediğini söylemektedir:

Yolun bekler hıramun seyre ar'arlar sanavberler
Salın sahra-yı Sa'dâbâd'a dogru serv-i nazum gel
Çemenler pay-malûn olmak isterler çıkup yer yer
Yürü sahrâ-yı Sa'dâbâd'a dogru serv-i nazum gel

(Cazim, M.6/1)

Seyyid Cazîm ayrıca, sevgilinin buraya gelmesi durumunda, onun çimenliğe dost olmasını, bir dikene benzettiği rakibe sadece uzaktan selam vermesini söylemektedir:

Buyur tenhâ çemen-zâra hevâ-dâr olgıl agyara
Yakın ol bülbül-i zâra uzakdan merhabâ hâra
Kesim sat rûzgâra gösteriş yer ince reftâra
Yürü sahrâ-yı Sa'dâbâd'a dogru serv-i nâzım gel

(Cazim, M.6/3)

Çiçekler, sevgilinin buraya ayak basmasını beklemektedir; nehirler ise sevgiliyi aramaktadır. Şâir, tüm dostların, yola dizilip hazır vaziyette sevgilinin buraya teşrif etmesini beklediğini söylemektedir:

Çiçekler arzû-mend-i kudûmun cuylar cuyan
 Bütün teşrîfün ümmîdinde yol yol muntazır yâran
 Meded reftâra dâmen der-miyân ol nâza yer meydan
 Âmân sahrâ-yı Sa'dâbâd'a dogru serv-i nâzum gel

(Cazim, M.6/2)

Sa'dâbâd, gönlün beğendiği ay yüzlü sevgili ile daha güzeldir; bu yüzden de şâirin isteği, burada sevgili ile birlikte olmaktır:

Felek de yâr olaydı ger o mâh-ı dil-pesendümle
 Murâd üzre edeydüm seyr-i Sa'dâbâd efendümle

(Cazim G.310/1)

Şâir, Sa'dâbâd'a gittiğinde sevgilisinden kendisini de yanında götürmesini istemektedir. Sevgilinin yanağı bir bağa benzemektedir ve bu bağda güller açılmış gibidir. Bu bağın, bir kenarında âşık, bir kenarında sevgili durmaktadır. Âşık öyle çok acı çekmektedir ki, gözyaşları bir çağlayan gibi akmaktadır:

Beni al yanına bir gün de Sa'âbâda gitdikde
 Gül-i zibâ güşâd olmuş gibi bâğ-ı 'izârında
 Beri cânibde ben hem sen de dur karşı kenârında
 Sirişk-i çeşmin bak farkı var mı çağlayanlardan

(Sermed, Çelebi:192)

Nahîfî, sevgilisini gönlün çektiği alandaki Sa'dâbâd'ı görmeye çağırmaktadır ve burayı, Behzâd'ın yeşil bir sayfa üzerine çizdiği nakışlara benzetmektedir:

Bû fezâ-yı dilkeşe gel kasr-ı Sa'dâbâdı gör
Safha-ı sebz üzre nakş-i hâme-i Behzâdı gör

(Nahîfî, Çelebi:98)

Sa'dâbâd, gönül açan bir gökyüzüne ve süslü bir meydana sahiptir; ayrıca güzel, hoş, seyirlik bir yerdir. Şâir, sevgilisinin sefalar getirerek buraya gelmesini istemektedir:

Fezâ-yi dil-güşâdur sahn-i zîbâdur ferah-zâdur
Safâlar eyle Sa'd-âbâda gel şevketlü hünkârüm
'Aceb ra'nâ 'aceb zîbâ 'aceb cây-i temâşâdur
Safâlar eyle Sa'd-âbâda gel şevketlü hünkârüm

(Sâmî, M.3/1)

Sa'dâbâd meydanında, ay yüzlü inleyen pek çok Yusuf vardır. Zamanın Züleyha'sı hangi birinin eteğini tutacağını şaşırmaktadır:

Kangı dâmânı duta dest-i Züleyhâ-yı zamân
Mâh-rûlarla bütün sahn-ı çemen Yûsuf-ı zâr

(Kâmî, M.4/5)

Nedîm, nazlı sevgilisini Sa'dâbâd gezintisine çağırmaktadır. Sevgiliden nazı bırakmasını ve fırsat varken bu güzeller güzeli yeri görmesini istemektedir:

Gel behey bîgâne-meşreb gel yeter nâz eyleme
Çık benimle seyr-i Sa'd-âbâd-ı nev-peydâyı gör
Ben niyaz etdikçe lütfet nâza âğâz eyleme
Fursat olmuş iken aman gel a'lâyı gör

(Nedîm M.18/1)

Nedîm, sevgilisinin gizli gizli Sa'dâbâd'a gittiğini söylemektedir. Burası herkesin gönlünü çeken bir yerdir. Şâir, sevgilisinin buraya gitmesinden ve buradaki eğlenceyi izlemesinden memnundur:

O tıfl-ı nâzı gördüm rüyuna hurşîd eser etmiş
 Haberdâr olmamışdım sonra bildim n'eylemiş n'itmiş
 Meğer zâlim kaçup tenhâca Sa'd-âbâda dek gitmiş
 Temâşâ eylemiş âlâyım şevketlû hünkârın

(Nedîm M.29/2)

Burada yapılan köşkün etrafında ay yüzlü, sürmeli gözlü, tatlı sözlü, hüznünlü yüzlü, ceylan gözlü taze güzeller dolaşmaktadır. Çağlayan sular bu güzellere alkış tutuyor gibidir:

Gezermiş kasrın etrafında yer yer taze meh-rûlar
 Mükahhal gözlü şîrîn sözlü leylî yüzlü âhûlar
 Heman alkış sadâsın andırmış çağlayan sular
 Ederlermiş du'âsın pâdişâh-ı ma'deletkârın

(Nedîm M.29/3)

Nedîm bir başka dörtlüğünde, gözü sürmeli ve güzel yüzlü ceylanların (güzellerin); altın kemerli belinde hançeri olan gençlerin; özellikle de şâirin aradığı selvi boylu güzelin burada olduğunu söylemektedir:

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda
 Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda
 Bâ-husûs aradığım servi hırâmân anda
 Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda

(Nedim, M.36/2)

Nedîm, sevgilisine, annesinden cuma namazına gidiyorum, diyerek izin almasını söylemektedir. Sevgilisiyle iskeleye dolaşarak gizli yollardan Sa'dâbâd'a gitmek istemektedir:

İzn alup cum'a namazına deyü mâderden
Bîr gün uğrılıyalım çerh-i sitem-perverden
Dolaşup iskeleye doğru nihan yollardan
Gidelim serv-i revanım yürü Sa'd-âbâda

(Nedim, M.40/4)

Nedîm ayrıca, bugünün yalnızca sevgilisi, kendisi ve çalgıcılara ait olduğunu söylemekte ve onlardan başkalarını feda ederek (yok sayarak) selvi boylu sevgilisini Sa'dâbâd'a gitmeye çağırmaktadır:

Bir sen ü bir ben ü bir mutrıb-ı pâkîze-edâ
İznin olursa eğer bir de Nedîm-i şeydâ
Gayrı yârânı bu günlük edüp ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda

(Nedim, M.40/5)

2.1.5. Sa'dâbâd'a Kayıklarla Gidilmesi

Resim 4: Buraya Kayıklarla Gidilmesi

Sa'dâbâd'a Kâğıthane Deresi'nden kayıklarla gidilebilmektedir. İncelediğimiz divanlar içinde Nedîm, Cazîm ve İlhamî'nin bu ayrıntıya yer verdiğini görmekteyiz.

Nedîm'e göre, Cedvel-i Sîm nehrinde(Kâğıthane Deresi'nde) bir kayığa binen kişi, istese cennetin yanına varabilecektir. Nedîm ayrıca, bir sandalla Hurremâbâd'a gittiği zaman köşklerin seyrinin tamam olacağını belirtmektedir:

Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına

(Nedîm, K.21/12)

Hurrem-âbâda varınca gideyim zevrak ile
Bî-kusûr eyliyeyim seyr-i kusuru itmam

(Nedîm K.10/19)

Cazîm, sevgilisinden şahlara yaraşır bir şekilde, sedef işlemeli kayıklara buraya gelmeyi emretmesini istemektedir:

Musaddef kışlı dörder çifte çengârî piyâdeyle
Sade-kârîterebba' gösterüp şâhâne emr eyle
Okunsun Câzimün şarkıları tanbûr ile neyle
Çekil sahrâ-yı Sa'dâbâd'a dogru serv-i nâzum gel

(Cazim, M.6/4)

Nedim, kederli gönlüne bir sevinç vermek için selvi boylu sevgilisini Sa'dâbâd'a çağırılmaktadır. Bunun için iskelede üç çifte kayığın da hazır olduğunu söylemektedir:

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revanim yürü Sa'd-âbâda
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revanim yürü Sa'd-âbâda

(Nedim, M.40/1)

Şâir Sultan III.Selim, eğlenmek için her türlü sebebin hazır olduğunu ve iskelede kayıkların beklediğini söyleyerek Göksu'ya ya da Sa'dâbâd'a gitmek istemektedir:

'Azm idersen bütün esbâb-ı tarab âmâde
Hazır üç çifte kayık iskelede âmâde
Göksuya mı gidelim yoksa ki Sa'dâbâde
Lebleri sâgar-i müldür o mülû nûş idelim

(İlhâmî, Çelebi:140)

2.2. SA'DÂBÂD'DAKİ MİMÂRÎ YAPILAR

Sa'dâbâd'daki mimârî yapılara, Giriş Bölümü'nde ayrıntılı bir şekilde yer vermekteyiz. Bu bölümde, incelediğimiz metinler içinde bulunan köşk, köprü, çeşme, kanal ve cami isimlerini ayrıca ele almaktayız.

Giriş Bölümü'nde Sa'dâbâd Kompleksi içinde 170 kadar köşkün inşa edildiğinden bahsetmiştik. Bu köşklere bazılarının özel isimleri mevcuttur. Ele aldığımız divanlarda Sa'dâbâd, Kasr-ı Neşât, Kasr-ı Cinân, Ferkadân ve Hurremâbâd isimli köşklere söz edilmektedir. Bu isimlerden birinin ismi diğerinin yerine kullanılıyor olabileceği gibi her birinin ayrı birer köşk ismi de olabileceği kanaatindeyiz. Ayrıca bazı adlandırmalar, şâirlerin kendi yakıştırmaları da olabilir.

Kendisine ait özel bir ismi olan bu köşklere en çok Sa'dâbâd Köşkü'nden bahsedilmektedir. Mesire yerine de adını veren bu köşk, yapıldığı dönem olan 18. yüzyılda, dönem şâirlerince oldukça ilgi görmüştür. Nedîm başta olmak üzere Neylî, Sâmî, Esâd Efendi, Kâmî, Seyyid Vesîm, Mustafa Rahmî, Nahîfî gibi şâirler bu köşke şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Diğer köşkler ise, Sa'dâbâd'a nazaran daha az dikkat çekmiştir. Özel isimlendirmeli bu köşklere başka, devlet erkânına ait köşklere genel olarak bahseden beyitleri de ayrı başlık altında incelemeyi uygun gördük.

Sa'dâbâd Mesiresi'ndeki köprü isimleri; Cîsr-i Nev-peydâ, Cîsr-i Sürur ve Tavanlı Köprü'dür. Çeşme isimleri ise, Çeşme-i Nev-peydâ ve Çeşme-i Nûr'dur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu isimlendirmeler her bir yapı için ayrıca kullanılmış olabileceği gibi, bir yapıyı isimlendirmek için birden çok adlandırma yapılmış olabilir.

İncelediğimiz divanlar içinde, köşk, köprü ve çeşmelerin dışında; Cedvel-i Sîm isimli kanal ve Hayrâbâd isimli cami de ayrıca söz konusu edilmiştir.

2.2.1. Köşkler

2.2.1.1. Sa'dâbâd Köşkü

Resim 5: Sa'dâbâd Köşkü'nün önceki ve sonraki hâli

Sa'dâbâd Köşkü, buradaki yapılar içinde en dikkate değer yapıdır. Mesire yerine adını vermesi nedeniyle de divan şâirleri tarafından oldukça ilgi çekmiştir. Köşkün önündeki havuzla birlikte, bu eğlence yerinin merkezi konumundadır.

Sa'dâbâd Köşkü'nün dere kenarına yapılması için Padişah III.Ahmed'in emir verdiğini Neylî'den öğreniyoruz:

Sarây-ı dil-güşâ fermânın itdi
Kenâr-ı cûya re'y-i erşedile

(Neylî, T.30/2)

Padişah bu emri verdikten sonra Sadrazam İbrahim Paşa, su akacak yeri kazdırmıştır ve bir nehrin ortasını bend olarak alıp iki havuz üzerine bu yalnız köşkü inşa ettirmiştir:

Hark ü hafr itdürdi bir nehri miyânın kıldı bend
Eyledi mebnî dü havz üzre bu kasr-i müfredi

(Sâmî, T.22/13)

Padişah, İbrahim Paşa'ya bu köşkün yapımı için emir verdikten sonra padişaha güzellikler sunan bu hoş tabiatlı ve adalet sahibi sadrazam, bir bakışıyla kalbi cezbeden, en seçkin alanı bulup buraya dünyada eşi benzeri olmayan yeni bir saray yaptırmıştır:

Şehenşâh-ı 'âlemin dâmâd-ı lutf-engîzi hem
Sadr-ı 'adl-âyîni İbrâhîm Pâşâ-yı cemîl

Re'y-i pâkince kılup tarh-ı bihîn ü dil-keşin
Yapdı şâh-ı 'âleme bir nev serây-ı bî-'adîl

(Esâd Efendi, T.26/3-4)

Sadrazam İbrahim Paşa'nın sözü üzerine, gönle hoş gelen, padişahlara yaraşır suretteki bu köşkün yapımı için sipariş verilmiştir ve köşk yeniden hayata kavuşturulmuştur:

Müfevvaz kıldı ta'mîrin cenâb-ı Âsaf-ı 'ahde
Mülûkâne bu kasr-ı dil-pezîri eyledi ihyâ

(Neylî, T.28/7)

İmar edilmiş yapılar içinde bu mübarek köşk, göz açıp kapayıncaya kadar Hz. Süleyman devrinde, vezirin emriyle yerine getirilmiştir:

Bu kasr-ı pâki kıldı tarfetü'l-'ayn içre âbâdân
Süleymân-ı zamâne itdi hükm-i Âsafı icrâ

(Neylî, T.28/13)

Sa'dâbâd, Cedvel-i Sîm'in düzenlenmesi ile Kâğıthane'nin zemini üzerine yapılmıştır:

Zemîni üzre Kâğıd-hânenin kim
Kılındı Cedvel-i sîmin keşide

(Neylî, T.29/17)

Köşkün huzurundaki selvi ve şimşir ağaçları, ayakta duran birer tutuklu gibi (burayı) muhafaza etmektedir:

Tâ ebed olmaz mı tahsîn ile mevkûf-ı kıyâm
Pîşgâhında bu kasrın serv ile şimşâdı gör

(Nahîfî, Çelebi:98)

- Sa'dâbâd Köşkü'nün yapılışı için pek çok tarih yazılmıştır. Bu manzûmelerde köşkün yanı sıra III.Ahmet de mutlaka anılmıştır:

Kâmî, bu güzel ve benzersiz köşkün konulmasına tarih manzumesi yazdığını söylemektedir ve bu güzel köşkün, âriflerin eğlence yeri olması için dua etmektedir:

Bu kâh-ı bî-nazîrûn vaz'ına Kâmî didi târîh
Güzel bu Kasr-ı Cilve bezmgâh-ı 'ârifân olsun

(Kâmî T.73/4)

Neylî, köşkün bina kemerine tarih yazıldığını söyleyerek III.Ahmed'in Sa'dâbâd'ı şeref ve itibar ile yaptırdığını dile getirmektedir:

Yazıldı tâkına eyvân-ı çerhin Neyliyâ târîh
Bu Sa'd-âbâdı yaptı mecdile Sultân Ahmed Han

(Neylî T.32/1)

Yeryüzünün ve göklerin ustaları Sa'dâbâd Köşkü'nün bahtını İskender tabiatlı III.Ahmed'e söylemiştir:

Didiler talihini ehl-i semavat ü zemin
Kasr-ı Sa'd-abad-ı Sultan Ahmed iskender-nijad

(Seyyid Vesîm T. 2/1)

Sâmî, âdil padişah III.Ahmed'in ferahlık veren Sa'dâbâd Köşkü'nün, onun düzenlemesiyle mutluluk veren bir yer olmasını dilemektedir:

Ferah-zâ kasr-i Sa'd-âbâd-i Sultân Ahmed-i 'âdil
Bu nev-kasr ola Sultân Ahmedün tarhıyla Sa'd-âbâd

(Sâmî T.23/22)

Sâmî, bir diğer tarih manzumesinde ise, Sa'dâbâd köşkünün zarif bir görünüşü olduğunu dile getirerek tarih düşmektedir:

Râst geldi söyledüm bu mısra'ı tahsîn ile
Resmi nâzûk kasr-i Sa'd-âbâd-i Sultân Ahmedî

(Sâmî T.22/19)

- Divan şâirlerine göre, Sa'dâbâd Köşkü'nün benzerini bulmak mümkün değildir; bu yüzden divan şâirleri, bu eşsiz güzelliğe sıkça dikkat çekmişlerdir:

Sâmî'ye göre, bu köşkün benzerini dünyada arayıp soruşturmak mümkün değildir; benzeri, belki cennette vardır:

Bu kasrun var ise cennetde bilmem şibh ü mânendi
Hele dünyâda nâ-mümkindür itmek mislini inşâd

(Sâmî, T.23/16)

Mustafa Rahmî, eşi benzeri olmayan Sa'dâbâd Köşkü'nün, insana mutluluk verdiğini; buranın gönül açan meydanında güzellikler olduğunu dile getirmektedir:

Sıtanbûlun bu Sa'dâbâd-ı bî-misl ü behâsında
Belî inkâr olunmaz meymenet vardır binâsında
Letâfet var bunun da tâze tarh-ı dilgüşâsında
Neşât-âbâd-ı nev-bünyâda gel şevketlû Hünkârım

(Mustafa Rahmî, Çelebi:107)

Yeni yapılmış olan Sa'dâbâd gibi bir yer daha yoktur. Buradaki ferahlık veren köşk, Anka kuşunun kanadı gibi göğe kadar çıkmıştır. Buradaki taze fidanlar, cennetteki Tuğba ağacı gibi boy atıp, üstün yaradılışlı bir sevgili gibi âşıklarına naz etmektedir:

Var mı bir yer sahn-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi
Evce çıkmış bir müferrih kasr per-i 'anka gibi
Kad çeküp her bir nihâl-i tazesî tûbâ gibi
Nâz eder 'uşşâkına mahbûb-ı müstesnâ gibi

(Nedim, M.44/1)

Şeyhülislâm Esâd Efendi, Sa'dâbâd Köşkü'nün eşi benzeri olmadığını dile getirmekte ve bu güzel köşkün hayırlı ve bereketli olmasını dilemektedir:

Bâreka'llâh kasr-ı nâzûk-tarz ü pâk ü bî- 'adîl
K'oldı ra'nâ câ-yı şevk-efzâ-yı sultân-ı delil

(Esâd Efendi, T.26/1)

Padişahın buradaki köşkü, dünya dolusu eşsiz bir inci gibi değer görmektedir. Bu köşk, yalnızca bir köşk değildir; aynı zamanda mutluluk hazinesidir ve korku dolu ejder onun gece bekçisidir:

Nedür ol sende olan kasr-ı şehenşâh-nişîn
Ki deger görmesi dünyâ tolusı dürr-i yetîm

Kasr zann itme odur genc-i neşât u şâdı
Pâspânıdur anun ejder-i pür-hevl-i şekîm

(Kâmî K.26/5-6)

- Sa'dâbâd Köşkü oldukça süslü bir yapıdır; bu yüzden divan şâirleri, kimi zaman köşkün bu ışıltısına dikkat çekmiş; kimi zamansa onu bu özelliği ile emsallariyle kıyaslamıştır:

Bu süslü köşkü (Sa'dâbâd Köşkü'nü) izleyen usta kişi, padişahın yaradılışının ustalara yakışır düzenlemesinin ne olduğu görecektir. Ferahlık veren Kâğıthane'deki yeni yapılan bu köşk, padişahlara yaraşır bir köşk olmuştur:

Ne imiş tarh-i üstâdâne-i tab'-i hümâyûnı
Bilür bu kasr-i zîbâyı temâşâ eyleyen üstâd

'Aceb zîbende resm-i dil-keş oldu pâdşâhâne
Müferrih sahn-i Kâğıd-hânede bu kasr-i nev-bünyâd

(Sâmî, T.23/13-14)

Sa'dâbâd Köşkü'nü görmedikçe buranın nasıl bir yer olduğu anlaşılamayacaktır; Mısır, Şam ya da Bağdat'ı görmüş olmak da bunu değiştirmeyecektir:

Görmedikce kasr-ı Sa'dâbâdı bilmezsin nedir
İster isen Mısır ü Şâm û hıttâ-î Bağdâd'ı gör

(Nahîfî, Çelebi:98)

Irak'ta bulunan Havernak Köşkü, Sa'dâbâd'ın yanında parlaklık davası süremez; buradaki çehreler ile bu süslü gezinti yeri, benzersiz olmuştur:

Yanında eylemez kasr-ı Havernak da'vi-i revnak
Vücûh ile bu nüzhetgâh-ı zîbâ oldu bî-hemtâ

(Neylî, T.28/16)

- 19. Yüzyıl şâiri Leylâ Hanım, Kâğıthane Köşkü için bir musammat yazmıştır. Bu musammatta bahsedilen köşk, Sa'dâbâd Köşkü değildir, ancak Sa'dâbâd Köşkü'nün sonradan tamir edilmesiyle oluşturulan Kâğıthane Köşkü'dür. Bu yüzden bu musammatı bu bölümde değerlendirmenin uygun olacağını düşündük.

Leylâ Hanım, ay yüzlü padişahı, Kâğıthane Köşkü'ne çağırmaktadır; çünkü vakit, eğlenme vaktidir. Gül açılıp, bülbüller ötmeye başladığında Kâğıthane Köşkü'nde eğlenmenin vakti gelmiş demektir:

Vaktidir ey pâdişâh-ı meh-likâ
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ
Gül açıl bülbüller itdikçe nevâ
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ

(Leylâ Hanım, Ş.15/1)

Köşkün şânı, dünyanın her yanına yayıldıkça, dünyada keder kalmayacaktır; gönül kararsız bir nehir gibi çağladıkça Kâğıthane Köşkü'ne gidip eğlenmek gerekir:

Dehre fer virdikçe şânın sû-be-sû
Kalmasun dünyâda gam şimden girü
Bî-karâr oldukça dil mânend-i cû
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ

(Leylâ Hanım, Ş.15/2)

Şâir, bahariyenin, bu yaz padişahın ayağına niyaz ettiği için kıskanılmış bir yer olduğunu söylemektedir. Kâğıthane Köşkü'ne gidip burada ney çaldırıp bülbülü dinlemek ve eğlenmek gerekir:

Sürdügiçün pâyına rûy-ı niyâz
Reşk-i me'vâdır bahâriyye bu yaz
Dinle bülbül çaldırup ney ince sâz
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ

(Leylâ Hanım, Ş.15/3)

Padişaha seslenen Leylâ Hanım, ara sıra kendi ışığına bakan ayın, padişahın güneşe benzeyen güzelliğini görüp kıskanacağını söylemektedir. Cem mertebesindeki büyük padişah, Kâğıthane Köşkü'ne gidip eğlenmelidir:

Gâh gâh itdikçe seyr-i mâh-tâb
Mâh ide mihr-i cemâlinden hicâb
Bin yaşa ey pâdişâh-ı Cem-cenâb
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ

(Leylâ Hanım, Ş.15/4)

Padişahın güzelliğinin güneşi, gül bahçesini aydınlatmaktadır ve böylece hep yeni yetişmiş güller açılmıştır. Leylâ Hanım, Kâğıthane Köşkü'ne gidip eğlenirken güfteler söylemek istemektedir:

Virdi mihr-i tal'atın gülzâra fer
Hep açıldı gonca-i nevresteler
Söylesün Leylâ kulun da güfteler
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ

(Leylâ Hanım, Ş.15/5)

- Sad'âbâd Köşkü, gönlü çeken, gönlü cezbeden ve gönle ferahlık veren bir yapıdır.

Sa'dâbâd Köşkü, dünyayı süsleyen, gönülde yer tutan, latif görünüşlü, süslü bir köşktür ve mutluluk kuşuna bu köşkün yüce çatısında yuva yapmak yaraşır:

Zihî zîbende kasr-ı dil-nişîn-i 'âlem-ârâ kim
Sa'âdet mürğine bâlâ-yı bâmı âşiyân olsun

(Kâmî, T.73/1)

O gönle ferahlık veren köşk, cennet köşklerindendir. Dert, tasa burada dinlenememektedir:

O kasr-ı dil-güşâ kasr-ı cinandır
Degil gam sâhesinde âremîde

(Neylî, T.29/15)

Sa'dâbâd Köşkü, usta elinden çıkmış, kusursuz bir yüzük taşı gibidir. Bu gönül çeken düzenlemeyi gören üstatlar dahi burayı çok beğenmiştir:

Musanna' bî-bahâne fass-ı hâtem bir eser oldu
Pesend itdi nizâm-ı tarh-ı dil-cûsın gören üstâd

(Kâmî, T.68/15)

- Köşkün mermer sütunları ve bina kemeri de divan şâirlerince ayrıca söz konusu edilmiştir.

Sâmî, mermer sütunları ile bu gönlü cezbeden köşkü seyredenlerin, taş yürekli ve ölçülü boyu olan sevgiliyi hatırlamayacağını söylemektedir. Köşkün mermerleri öylesine güzeldir ki, sevgiliyi dahi unutturmuştur:

Seyr iden mermer sûtûnlarla bu kasr-i dil-keşi
Yâd ider mi dil-ber-i sengîn-dil ü mevzûn-kadi

(Sâmî, T.22/15)

Nahîfî, sevgiliye her şeyden önce bu eğlence yerine insafla bakmasını; iki tarafta duran, gönlü açan yapının mermerlerini görmesini söylemektedir:

Evvelâ bû cây-i safâya kıl nâzar insâf ile
İki cânibde ruhâm-i dilgüşâ-bünyâdı gör

(Nahîfî, Çelebi:98)

Köşkün bina kemerinin nakışlarını resmetmeye Mânî'nin gücü yetmemektedir; Behzat ise kıl kalemi ile köşkü tasvir etmeye kâdir değildir:

Ne cânı var nukûş-i tâkını resm eyleye Mânî
Ne kâdir kıl kalemle itmege tasvîr anı Bih-zâd

(Sâmî, T.23/15)

Neylî'ye göre, gönle ferahlık veren o köşkün göğe değen bina kemeri, kaşının köşesi ile Cennet'in köşklere işaret etmektedir:

O kasr-ı dil-güşânın tâk-ı eyvân-ı felek-kadri
Kusûr-ı 'adne eyler gûşe-i ebrû ile îma

(Neylî, T.28/12)

Adaletiyle tanınan İran hükümdarı Nuşîrevân, köşkün tepesindeki bina kemerine baksa tacı başından düşecektir:

Şüphesiz Nûşîrevânın tacı başından düşer
Baksa tâk-ı ser-bülend-i kasr-i 'izz üşânına

(Nedîm, K.21/22)

Yemendeki Sebâ şehrinde bile altın renginde bina kemeri olan Sa'dâbâd Köşkü'nün süsü gibisi yoktur:

Söyle kim mülk-i Sebânın var mı bir pîrâyesi
Kasr-ı zerrin-tâk-ı Sa'd-âbâd-ı nev-peydâ gibi

(Nedîm K.18/13)

2.2.1.1.1. Köşkün Önündeki Havuz

Köşkün önündeki havuz, divan şâirlerince farklı yönleriyle ele alınmıştır. Kimi şâirler, bu havuzu cennetteki Kevser havuzuna; kimi şâirler, yeryüzünün dünyaya açılan gözüne benzetmekte; kimi şâirlerse bu havuzu, gönlün çektiği ve gönlü dinlendiren bir güzellik olarak nitelendirmektedir.

Nedîm, buradaki havuzu cennetteki Kevser havuzuna benzeterek, bu suyun kendisine ferahlık vereceğini söylemektedir. Ayrıca burası, ona cennetler köşkünü hatırlatmakta ve onun gönlü su gibi Sa'dâbâd'a akmaktadır:

Havzdan kevser-i pâkîzeyi nûş eyleyeyim
Kasrdan bûy-ı cinânı edeyim istişmâm

(Nedîm K.10/17)

Andırır kasr-ı cinânı bu dil-i nâ-şâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda

(Nedim, M.36/1)

Nedîm, bazen havuz kenarına gidip salına salına yürümek, bazen cennetler köşkünü seyredip ona hayran kalmak, bazense gazel okuyup gazelhân olmak istemektedir:

Geh varup havz kenârında hırâmân olalım
 Geh gelüp kasr-ı cinan seyrine hayrân olalım
 Gâh okuyup gâh gazel-hân olalım
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda

(Nedim, M.40/3)

Neylî'ye göre, göze benzeyen o parlak havuz, yeryüzünün gözlerinin açılmasını sağlamıştır:

Açıldı gözleri rûy-ı zemînin
 O rûşen havz ile mânend-i dîde

(Neylî, T.29/18)

Kâmî, bu havuz gibisinin dünyada olmadığını ve kıskananların burayı verimsiz toprağın olduğu denize benzettiğini söylemektedir:

Öninde havz-ı 'âlem-gîr yokdur belki dünyâda
 Meger bahr-ı muhît-i şûreden bahs eyleye hussâd

(Kâmî, T.68/17)

Sâmî'ye göre, usta elinden çıkmış olan bu köşk ve iki büyük havuz, bu mutlu nehri gerçekten cennete çevirmiştir:

Böyle bir kasr-i musanna'la iki havz-i kebîr
 Cennete döndürdi hakkâ kim bu cây-i es'adi

(Sâmî, T.22/14)

Borular, köşkün önündeki iki havuza daima dil dökmektedir; duruşuyla, “mübârek olsun, kutlu olsun” demektedir:

N'ola dil dökse her bir lûlesi havzeynine dâ'im
Lisân-i hâl ile olmakda gûyâ-yi mübârek-bâd

(Sâmî, T.23/18)

Köşkün bahçesindeki havuz, akarsuyla doludur; köşkün kendisi insanın gönlünü çeken bir yerdir ve burası etraftaki hoş kokularla insana mutluluk vermektedir:

Akar su havz memlû kasr dil-cû sahn 'anber-bû
Letâfet üzre el-hakher taraf cây-i safâdur bu
Nazargâh-i şehenşâh olmaga şâyestedür her sû
Safâlar eyle Sa'd-âbâda gel şevketlü hünkârum

(Sâmî, M.3/2)

Nedîm'e göre, buradaki ovalar, bir fidanlık kitabı gibidir ve burada gönlü dinlendiren, simden cetvelin çekildiği bir havuz vardır:

Bir Nihâlistân kitabıdır o sahrâlar meğer
Kim ana havz-ı dil-âra simden cedvel çeker
Dağa çık da bağlardan eyle bu sırra nazar
Oldu Sa'd-âbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ

(Nedim, M.21/5)

Buraları seyretmeye asla doyulmamaktadır. Gönül, buraya kalbi cezbeden bir sevgili gibi baktıkça onun bağımlısı olmaktadır. Özellikle Sa'dâbâd'da mehtabı seyretmek kalbe ferahlık vermektedir. Bu vakitte, süslenmiş havuzu, sütten bir deniz gibi ketum olmaktadır:

Zevkine aslâ doyulmaz seyrine gelmez gınâ
 Ana dil-ber gibi dil bakdıkça olur mübtelâ
 Seyr-i mehtabı husûsâ pek temâşâ dil-güşâ
 Ketm olur havz-ı musaffâ şirden deryâ gibi

(Nedim, M.44/4)

Kâmî'ye göre, köşkün havuzu öylesine göz alıcıdır ki; bir bakış, yüzmek için bu havuza girse (birisi havuza göz gezdirse), gümüş renkli dalgalar o bakışın çıkmasına izin vermez:

Havzına girse şinâ kasdına bir kerre nigâh
 Çıkmaga kor mı anı silsile-i mevce-i sîm

(Kâmî K.26/8)

- Sa'dâbâd Köşkü'nün önündeki bu havuzun içinde ejderha ağızlı bir fıskiye mevcuttur. Bu fıskiye, incelediğimiz metinlerde bazen ölümsüzlüğün simgesi olarak, bazense korku unsuru olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu fıskiye'nin benzersizliği vurgulanmıştır.

Gülüp oynayıp, dünyadan mutluluk almayı öğütleyen Nedîm, Çeşme-i Nev-peydâ'dan cennet suyunu içmek isterken, köşkün önündeki ejderha başlı havuzun ağzından akan ölümsüzlük suyunu da görmek istemektedir:

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
 Mâ-yi tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
 Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
 Gidelim serv-i revanım yürü Sa'd-âbâda

(Nedim, M.40/2)

Nedîm bir başka beyitinde ise, o gönül çeken fıskiye'nin bayram vakti ara sıra havuzun etrafına gümüş renkli sularını saçarak, bahşış dağıttığını ifade etmektedir:

Yine ıydıyye bahşişler verüp fevvâre-i dil-cû
 Dem-â-dem etmede etrâf-ı havza sîm-efşâm

(Nedîm K.11/61)

Kâmî ise ejderha başlı bu fıskiye'nin, buraya kusur bulanlara korku saldığını ve onlar ne kadar feryat etseler de ejderin buna umursamayacağını söylemektedir:

Bahâne-cûy olan hussâda ejder ağzın açmışdur
 Budur bir demde bakmaz her ne denlû eylese feryâd

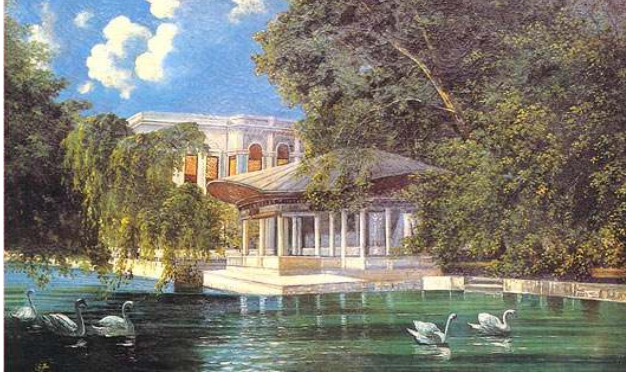
(Kâmî, T.68/18)

Sâmî, Süleyman'ın tahtı gibi dört ejderin, köşkün kapısına bekçi olduğunu; oraya gidip ona kıskançlık ve kötülük gözüyle bakmanın mümkün olmadığını dile getirmektedir:

Süleymân tahtıdur kim çâr ejder pâsbân olmuş
 Varîb olmak ne mümkün ana keyd-i dîde-i hussâd

(Sâmî, T.23/17)

2.2.1.2. Kasr-ı Neşât

Şekil 6 Kasr-ı Neşât

Nedîm, Mustafa Rahmî ve Neylî'nin şiirlerinde karşımıza çıkan Kasr-ı Neşât, küçük bir yapıdır ve boyutunun aksine şöhreti büyüktür.

Neylî ve Mustafa Rahmî, padişahın Neşatabad'ı şerefliendirmesini istemektedir. Ayrıca Mustafa Rahmî, İstanbul'un eşi benzeri olmayan Sa'dâbâd'ında, inkâr edilemez bir şekilde bereket ve mutluluk olduğunu; buranın gönle ferahlık veren düzenlemesinde bir güzellik olduğunu dile getirmektedir:

Demidir eyleye teşrîf o Neşât-âbâdı
'İzz ü ikbâlile sultân-ı hümayun-makdem

(Neylî, M.1/11)

Sıtanbûlun bu Sa'dâbâd-ı bî-misl ü behâsında
Belî inkâr olunmaz meymenet vardır binâsında
Letâfet var bunun da tâze tarh-ı dilgüşâsında
Neşât-âbâd-ı nev-bünyâda gel şevketlü Hünkârım

(Mustafa Rahmî, Çelebi:107)

Nedîm'e göre, dünyada bu köşkün benzeri yoktur. Kendi kaleminin de bu köşkün vasıflarını anlatmaya gücü yetmemektedir. Neşâtâbâd'ın düzenlemesi gerçekten beğenilmiştir. Ayrıca, kendisi küçük şöhreti büyük olan Kasr-ı Neşât'ın bulunduğu yer, güzel bir mevkiye düşmüştür:

Safha-i âlemde bu kasrın hele misli 'adîm
Kadir olmaz vafına bir vech ile kılîk-i Nedîm
Tarhını hakka ki mergûb eylemiş tab'-ı selim
Sa'd ola kasr-ı Neşât-âbâd hünkârım sana

(Nedîm, M.12/3)

Pek güzel mevki'ine düşdü hele Kasr-ı Neşât
Gerçi kendi küçük amma ki büyükdür şanı

(Nedîm, K.20/15)

2.2.1.3. Kasr-ı Cinân

Kasr-ı Cinân, III.Ahmed devrinde Kâğıthane'de inşa edilen köşklere birinin adıdır³¹. Bu köşke, Nedîm ve Kâmî'nin şiirlerinde rastlıyoruz. Nedîm ve Kâmî'ye göre, Kasr-ı Cinân'ın cennetler içinde benzeri yoktur, burası tüm cilveli güzellerin toplandığı bir yerdir.

Nedîm'e göre, bu köşkün benzeri bu dünyada olmadığı gibi, cennetler içinde de benzerinin olduğu kuşkuludur:

Yok bu dünyâda hele Kasr-i Cinânın misli
Bilmezem var mı cinân içre dahi akranı

(Nedîm, K.20/12)

³¹ Çelebi, a.g.e. , s.227.

Kâmî ise, Kasr-ı Cinân'ın süsünü hoş bir goncaya benzetmektedir ve akıp giden suyun, onun yüce kapısına yüz sürdüğünü söylemektedir. Ayrıca tüm cilveli güzeller buradadır; bu yüzden şâir, sevgilisini buraya çağırmaktadır:

Gonca-i ra'nâya benzer zînet-i Kasr-ı Cinân
 Dergeh-i vâlâsına yüzler sürer âb-ı revân
 Bunda şimdi hep güzeller cilvegâh-ı dil-berân
 Gel salın serv-i revânum bâg-ı Sa'd-âbâda gel

(Kâmî, M.7/2)

2.2.1.4. Ferkadân

Nedîm, “Der-Vasf-ı Sa'd-âbâd-ı Nev-Bünyâd” isimli kasidesinde Ferkadân isimli iki köşkten bahsetmektedir. Bu köşkler Sa'dâbâd Köşkü ve Kasr-ı Neşât/Kasr-ı Cinân isimli köşkler olabileceği gibi, farklı iki köşkten de bahsediliyor olabilir.

Nedîm, bu iki köşkün etrafa nur saçtığını ve geceleri yol bulmaya yarayan yıldızlar anlamına gelen “Ferkadan” ismini aldığını dile getirmektedir:

Ferkadandır adı üstünde olan kasrların
 Ki ederler ikisi 'âleme nûr-efşânî

(Nedîm, K.20/17)

2.2.1.5. Hürremâbâd

“Neşe meskeni” anlamına gelen Hürremâbâd isimli köşk, Kâğıthane’de bulunan köşklere birisiydi³².

Bu köşke de yalnızca Nedîm’de rastlıyoruz. Şâir, Cîs-i Sürûr’un Hürremâbâd’a yakın olduğu için, inleyen gönlü mutlu ettiğini belirtmektedir:

Hurrem-âbâda karîb olduğ’içün Cîs-i Sürûr
Etmede hurrem ü mesrur dil-i nâlânı

(Nedîm, K.20/18)

Nedîm ayrıca, bahar ya da bayram vakti olup da Sa’dâbâd’a gitmediği vakit, kendisine sıhhatin haram olacağını söyleyerek, bir sandalla Hurremâbâd’a gittiği zaman köşklere seyrinin tamam olacağını belirtmektedir:

İyd ola fasl-ı bahar ola da Sa’d-âbâdın
Zevkini eylemeyim sıhhat olur bana haram

Hurrem-âbâda varınca gideyim zevrak ile
Bî-kusûr eyliyeyim seyr-i kusuru itmam

(Nedîm K.10/18-19)

Feleğe seslenen Nedîm, Hurremâbâd’ın önünden havuza kadar olan kısımda pek çok huri ve melek gördüğünü, bu yüzden buraya sonsuz cennet dediğini belirtmektedir. Bu görüntü ona, ipek kumaş üzerindeki gül desenlerini hatırlatmaktadır:

³² Shirine Hamadeh, Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.51; Çelebi, a.g.e., s.226.

Ben dedim gitdi behişt-i câvidandır yâ felek
 Görmüşümdür anda zîrâ nice bin hûr u melek
 Hurrem-âbâdın önünden havza bak tâ kasra dek
 Gül-zemîn üzre döşenmiş buz gibi dîbâ mıdır

(Nedîm M.19/2)

2.2.1.6. Devlet Erkânının Köşkleri

Sa'dâbâd Kompleksinde birbirine bitişik pek çok sofa ve köşk vardır. Bu köşkler devlet büyüklerine aittir ve tıpkı ayın etrafındaki yıldızlar gibi, padişahın köşkünün etrafında dizilmiştir:

Olmuş encüm gibi etrâfı kusûr-ı eşrâf
 Mâh-ı pür-nûr u ziyâ kasr-ı şehenşâh-ı ümem

(Neylî, M.1/8)

Mülâsık bir birine nice suffice nice kâşâne
 Yapıldı müstakil yirler levâzım oldu istitrâd

(Sâmî, T.22/9)

Sâmî, buradaki bahçelerin İsfahan'daki bahçeleri kısılandırdığını dile getirmektedir. Her mevsim ayrı bir güzellik sergileyen Sa'dâbâd, bu güzelliğiyle oldukça meşhurdur. Buradaki her köşk, devlet kuşuna yuva gibidir. Bu köşkler, devlet büyüklerine ait olduğu için, şâir bu köşklere devlet kuşunun yuvasına benzetmektedir:

N'ola her bâğı reşk-i Çâr-bâg-i İsfahân olsa
 Yedi iklîme sıyt-i iştiâhârî dâstân olsa
 Hümâ-yi devlete her kasrı lâıykâşyân olsa
 Mülûkâne ‘aceb cây-i safâdur sahn-i Sa’d-âbâd

(Sâmî, M.2/3)

2.2.2. Köprüler

2.2.2.1. Cîsr-i Nev-Peydâ

“Cîsr-i Nev-peydâ” isimli köprünün varlığını Kâmî ve Nedîm’in manzumelerinden öğreniyoruz.

Yeni yapılmış olan köprünün ikinci bir benzeri dünyada yoktur; bu köprünün adı, kendisi gibi, yeni yapılmış anlamına gelen Nev-peydâ’dır:

Ya o cesrin ki adı kendi gibi Nev-peydâ
 Şüphesiz yokdur ana mülk-i cihanda sâni

(Nedîm, K.20/16)

Kâmî, sevgiliye Cîsr-i Nev-peydâ’ya kadar yürümesini; böylece onun ayaklarına niyaz edilebileceğini söylemektedir. Âşık, ağlayıp inleyen bir zavallıdır; eğer sevgili kendisine bir bakış atarsa, kendisini ayrıcalıklı hissedecektir:

Cîsr-i Nev-Peydâyâ dek salın yûri ey serv-i nâz
 Sen salındukça dökilsün pââyüne rûy-ı niyâz
 Bir nigâh it Kâmi-i zâruñ da bulsun imtiyâz
 Gel salın serv-i revânum bâg-ı Sa’d-âbâda gel

(Kâmî, M.7/4)

Sa'dâbâd'a yapılan köşkün eşsiz güzelliği ile burası başka bir dünya olmuştur. Nedîm, burada gördüğü Cizr-i Nev-peydâ'yı da cennet nehri üzerindeki bir yapıya benzetmektedir:

Şimdi Sa'd-âbâda bak evvelkinden a'lâ mıdır
Gör hele dünyâyı eski bildiğin dünyâ mıdır
Bu görünen bir müzeyyen kasr-ı müstesnâ mıdır
Yohsa nehr-i cennet üzre cizr-i nev-peydâ mıdır

(Nedîm M.19/1)

2.2.2.2. Cizr-i Sürûr

Nedîm'in konu edindiği bir diğer köprü ise Cizr-i Sürûr isimli köprüdür. Bu köprü Hürremâbâd'a yakındır; bu yüzden de inleyen gönlü mutlu etmektedir:

Hurrem-âbâda karîb olduğ'îçün Cizr-i Sürûr
Etmede hurrem ü mesrur dil-i nâlânı

(Nedîm, K.20/18)

2.2.2.3. Tavanlı Köprü

Nedîm ayrıca buradaki Tavanlı Köprü'den de bizi haberdar etmektedir. Tavanlı Köprü, öyle uygun bir yerdedir ki, buradan gelip geçen tüm güzeller görünmektedir:

Ne münâsib yere durmuş o tavanlı köprü
Cümle gözden geçirir seyre gelen hûbânı

(Nedîm, K.20/9)

2.2.3. Çeşmeler

2.2.3.1. Çeşme-i Nev-Peydâ/ Çeşme-i Nûr

Resim 7: Çeşme-i Nev-Peydâ/ Çeşme-i Nûr'un önceki ve şimdiki hâli

Çeşmenin yapılışı için Seyyid Vehbi tarih yazmıştır. Bu çeşmeden akan suyun hayat suyu olduğunu söylemektedir:

Âbını nûş eyleyip Vehbî dedi ta'rîhini
Dehre Sultân Ahmed icrâ eyledi mâ-i hayât

1135

(Seyyid Vehbî, Çelebi:97)

Nedîm, Çeşme-i Nev-peydâ'nın suyunu Cennet ırmaklarının suyuna benzetmektedir. Dünyanın tadına varmak niyetinde olan şâir, bu çeşmenin suyunu içmek istemektedir:

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-yi tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revanım yürü Sa'd-âbâda

(Nedim, M.40/2)

Nedîm ayrıca, Nur Çeşmesi'nin Nur ayetinin bir yorumu gibi olduğunu ve bu çeşme'nin Cedvel-i Sîm ile süslendiğini belirtmektedir:

Çeşme-i Nûr ise Nûr âyetin eyler tefsir
Cedvel-i Sîm ile bulsa n'ola zîb ü sâni

(Nedîm, K.20/13)

2.2.4. Cedvel-i Sîm

Resim 8: Cedvel-i Sîm

Cedvel-i Sîm, Sa'dâbâd Köşkü'nün inşa edileceği sırada, bu köşkün yapılacağı yerin önündeki dere yatağının temizlenmesi ve Kâğıthane Köyü'nden yeni yapılacak sarayın önüne kadar bir kanal içine alınmasıyla oluşturulmuş yapının ismidir³³. Bu yapıdan bahseden beyitlere Nedîm, Kâmî, Neylî ve Şeyh Gâlib'de rastlamaktayız.

Nedîm'e göre, Kâğıthane Deresi gümüş rengindedir; dalgalı bir kumaş olan hâreninki gibi dalgaları vardır; bu dalgalar şeffaf ve nurludur:

³³ Eyice, **a.g.m.** , s.31; Bilgicioğlu, **a.g.m.** s.380.

Gümüş renginde bir dîbâ biçinmiş cedvel-i sîmîn
Velîkin hâre gibi mevci var şeffaf u nûrânî

(Nedim, K.11/59)

Nedîm bir dörütlüğünde de, Kâğıthane Deresi'nin dalgalarını sevgilinin büklüm büklüm saçına benzetmektedir. İlkbahar geldiğinde Sa'dâbâd'ın güzelliği ve şirinliği artmıştır. İnsan burada, sevgilinin yüzünün hallerini bulmaktadır:

Nev-bahâr artırmış anun şöyle hüsn ü behcetini
Kim bulur sahnında insan rûy-ı canan hâletini
Cedvel-i sîmin hele görsek kemâl-î ziynetini
Mevcler ham-der-ham olmuş zülfe-i tuğrâ gibi

(Nedim, M.44/3)

Kâmî ise, Kâğıthane Deresi'nin, sevgilinin yüzüne tutkun olduğunu ve coşkun bir şekilde akan suların sevgilisine âşık olduğunu söylemektedir. Burada eğlence meclisi hazırdır; artık yiyip içme günleri gelmiştir:

'Ayş u nûş eyyâmıdır bezm-i tarab âmâdedür
Çağlayup feryâd iden sular sana dil-dâdedür
Sîm Cedvelde cemâlün 'aksine üftâdedür
Gel salın serv-i revânum bâğ-ı Sa'd-âbâda gel

(Kâmî, M.7/3)

Cennet suyu'nun gönlü, Kâğıthane Deresi'ne susamıştır; Bulgar toprağı ise, buranın hoş kokulu toprağını kıskanmaktadır:

Cedvel-i Sîmi ki dil-teşnesidür Mâ-i Ma'în
Reşk ider hâk-i 'ıtırnâkine Bulgâr-ı zemîn

(Kâmî, M.4/7)

Kâmî, bir beyitinde Kâğıthane Deresi'ni , sadrazamın cömertliğini anlatmak için kullanmıştır. Sadrazamın cömertlik eli öyle açıktır ki, bir eli Altınoluk'tadır; diğeri ise Kâğıthane Deresi'ndedir:

Yâd olınsun mı zamânında cevâd-ı eslâf
Bir eli Altun Oluk bir eli de Cedvel-i Sîm

(Kâmî, M.4/21)

Neylî, Cedvel-i Sîm (Kâğıthane Deresi)'in kıskanılan İrem ile bir kopya olduğunu söylemektedir. Bu da Hakk'ın matematiğinin göstergesi olmuştur:

Hikmet-i sun'-ı Hakın oldı riyâziyyâtı
Cedvel-i sîm ile bir nüshadır ol reşk-i İrem

(Neylî, M.1/9)

Şeyh Galib ise “Cedvel-i Sîm” ifadesini Pertev Efendi'nin mecmuasına yazdığı takdimde kullanmıştır. Bu mecmuanın cildini Cedvel-i Sîm olarak anılan Kâğıthane Deresi'nin kıyısını dolduran insanlara benzetmektedir:

Yâhûd ki cedvel-i sîmîn-i sahn-ı Sa'd-âbâd
Kenârı sâde-ruhân ile sâfî mâl-â-mâl

(Şeyh Galib K.29/3)

2.2.5. Hayrâbâd

Resim 9: Hayrâbâd'ın önceki ve şimdiki hâli

Sa'dâbâd Kompleksi'nin içinde "Hayrâbâd" isminde bir cami bulunmaktadır³⁴. Bu eserin ismine, Nedîm'in "Der-Vasf-ı Sa'd-âbâd-ı Nev-Bünyâd" başlıklı kasidesinde rastlıyoruz.

Nedîm, Hayrâbâd'a gelenlerin zevk kazancıyla döneceklerini ve buradaki dervişlerin birer zevk ustası olduğunu belirtmektedir:

Pek safa kesb edecek tekye hele Hayr-âbâd
Cümle zevk ehli anun zümre-i dervîşânı

(Nedîm, K.20/10)

³⁴ Eyice, a.g.e., s.31.

SONUÇ

Kâğıthane, yüzyıllar boyunca İstanbul'un önemli gezinti ve eğlence yerlerinden birisi olmuştur. Bir tarafında dağ, bir tarafında bağ bulunan ve ortasından Kâğıthane Deresi'nin aktığı bu semt, İstanbul halkının yanı sıra, Osmanlı padişahlarının da ilgisini çekmiştir.

En çok bahar mevsiminde rağbet gören bu eğlence yeri, aynı zamanda güzellerin de mekânı olmuştur. İstanbul'un güzelleri, gezinti için buraya gelmektedir; âşıklar ise güzellerin seyri için burayı tercih etmiştir.

Yaptığımız çalışmada, ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde, Kâğıthane Mesiresi'nden bahseden ilk Divan şâirinin Câfer Çelebi (ö.1515) olduğunu görmekteyiz. "Hevesnâme" isimli mesnevisinde, Kâğıthane'nin anlatıldığı ayrı bir bölüm bulunmaktadır.

İncelediğimiz divanlar içinde ise Nefî (ö.1635)'den itibaren Kâğıthane'nin divanlara girdiğini görmekteyiz. Nefî, buranın kalabalığını mahşer gününe benzetmektedir; bu da bize bir sonraki yüzyıldaki gösterişin zemininin bu yüzyılda hazırlanmaya başladığını göstermektedir.

Kâğıthane en itibarlı dönemini, Lâle Devri'ni de içine alan, 18.yüzyılda yaşamıştır. Padişah III.Ahmed ve Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın etkisiyle burası ayrı bir ihtişam kazanmıştır. Padişah ve sadrazam, güzel bir doğaya sahip olan Kâğıthane'yi yapılandırarak burada Sa'dâbâd Kompleksi'ni inşa ettirmiştir. Bu kompleksin içinde köşk, köprü, çeşme, kanal, cami gibi yapılar oluşturulmuştur.

Bu imar faaliyetlerinden sonra "Sa'dâbâd" olarak anılan Kâğıthane, artık divan şâirlerince vazgeçilmez bir eğlence ve mesire yeri olmuştur.

Şâirler, şiirlerinde kimi zaman bu gezinti yerinden bütün olarak bahsederken, kimi zaman da bu bütünün parçalarını ayrı ayrı ele almışlardır.

18. yüzyıl şâirlerinden başta Nedîm (ö.1730) olmak üzere Vahyî (ö.1718), Kâmî (1724), Seyyid Cazim (ö.1726), Tırsî (1727), Sâmi (ö.1733), Seyyid Vehbî (ö.1736), Süleymân Nahîfi (ö.1738), Mirza-zâde Sâlim (ö.1743), Neylî (ö.1748), Şeyhülislâm Esâd Efendi (ö.1753), Haşmet (ö.1768), Mustafa Rahmî (ö.1781), Şeyh Gâlib (ö.1799) ve İlhamî (ö.1808) divanlarında, Kâğıthane ve Sa'dâbâd'dan bahsedildiğini görmekteyiz.

“Sa'dâbâd” denilince akla gelen ilk şâir olan Nedîm, İstanbul'un bu güzel mesire ve eğlence yerini pek çok yönüyle ele almıştır; gerek yapılarıyla gerekse doğal güzellikleriyle buraya dair tüm unsurlara şiirlerinde yer vermiştir. Bu noktada Nedîm'in şiirlerinin çalışmamızın bel kemiğini oluşturduğunu söylersek yanlış olmaz.

Nedîm, buradaki yapıları kimi zaman kendine özgü isimlerle ifade etmiştir. Bu nedenle “Sa'dâbâd'daki Mimârî Yapılar” başlıklı bölümde Hurremâbâd, Hayrâbâd ve Ferkadân alt başlıklarında yalnızca onun şiirleri bulunmaktadır.

18.yüzyılın diğer şâirlerinden Vahyî, Sâmi, Kâmî, Neylî ve Mirza-zâde Sâlim de tezimizde ağırlıklı olarak yer verdiğimiz şâirlerdendir. Yüzyılın başında Vahyî, henüz Sa'dâbâd inşa edilmemişken, şiirlerinde Kâğıthane'ye dikkati çekmiştir. Dönemin önemli şâirlerinden Sâmi ise, Sa'dâbâd Kompleksi'nin ve buradaki yapıların yapılışı için pek çok tarih kıtası yazmıştır. Nedîm'in takipçilerinden olan Kâmî ile Mirza-zâde Sâlim ve Neylî ise, Kâğıthane'yi daha çok fiziksel görüntüsü ve doğal güzellikleri ile ele almıştır.

Bu yüzyılda Sa'dâbâd'dan bahseden diğer şâirler ise Seyyid Cazim, Tırsî, Seyyid Vehbî, Süleymân Nahîfi, Şeyhülislâm Esâd Efendi, Haşmet, Mustafa Rahmî, Şeyh Gâlib ve İlhamî'dir. Bu şâirlerin şiirlerinde çok sık

olmasa da Sa'dâbâd'ın özellikle doğal güzellikleri ile konu edildiği görülmektedir.

19. yüzyıla gelindiğinde ise, Enderûnî Fâzıl Bey (ö.1810), Sürûrî (ö.1814), Hasırcızâde Mehmed Ağa (ö.1837), Sermed (ö.1839) ve Leylâ Hanım (ö.1848) divanlarında Kâğıthane'den bahsedilmektedir. Önceki yüzyılda Sa'dâbâd Kompleksi'nin yerle bir edilmesi nedeniyle, bu yüzyılda artık Kâğıthane yerine "Sa'dâbâd" ifadesinin kullanılmadığını görmekteyiz. Bu ifadeye yalnızca Sermed'in şiirlerinde rastlamaktayız.

Enderûnî Fâzıl Bey, Zenannâme isimli eserinin mukaddimesinde ilkbaharda Kâğıthane'ye gitmek istediğini söylemektedir. Buradan Kâğıthane'nin bu yüzyılda hâlâ İstanbul'un önemli mesire yerlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Sürûrî ve Hasırcızâde Mehmed Ağa'nın ise birer gazelinde Kâğıthane'ye rastlamaktayız. Sermed ise, buradan hâlâ Sa'dâbâd diye bahsetmektedir. Buna onun birkaç manzumesinde denk gelmekteyiz.

19. yüzyıl şâiri Leylâ Hanım ise, önceki yüzyılda yıkılan köşkün bu yüzyılda tamir edilmesiyle yeniden hayat bulan Kâğıthane Köşkü için bir musammat yazmıştır. Bu musammatta yüzyıllardır olduğu gibi Kâğıthane'nin bu yüzyılda da bahar mevsiminde tercih edilen bir eğlence mekânı olduğunu öğrenmekteyiz. Şâir, padişahı buraya çağırmaktadır; bu da bize padişahların 19. yüzyılda hâlâ Kâğıthane'yi önemseydiğini göstermektedir.

Yaptığımız çalışmada Kâğıthane'nin 16.,17.,18. ve 19. yüzyıllarda halkın ve devlet erkânının buluşma noktası olduğunu, tarihi bilgilere paralel olarak, ortaya koymaktayız. Bu yüzyıllar içinde 18. yüzyıl belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Bunun sebebi ise 1722 yılında burada inşa edilen "Sa'dâbâd Kompleksi"dir. Burada yapılan köşk, köprü, çeşme, kanal, cami gibi yapılar divan şâirlerince farklı benzetmelerle ele alınmıştır. Bu eğlence mekânı ayrıca, doğal güzelliği ile de divan şiirine girmiştir.

Bu çalışmada, incelediğimiz divanlar vasıtasıyla Kâğıthane'nin önemli bir mesire yeri olduğunu, ortasındaki derenin buraya ayrı bir güzellik kattığını, İstanbul güzellerinin burada toplandığını, Kâğıthane'nin özellikle bahar mevsiminde gezilecek bir yer olduğunu öğrenmekteyiz. Padişah III.Ahmed ve sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın bölgede Sa'dâbâd'ın inşa edilmesinde etkin rol oynayarak Kâğıthane'nin cazibesini artırdığını görmekteyiz. Bu bilgileri, incelenen divanlardan toplanan örneklerle ispatlamaya çalışmaktayız.

Artık "Sa'dâbâd" olarak anılan Kâğıthane'nin 18. yüzyıl divan şiirinde daha çok bu isimle konu edildiğini görmekteyiz. Eşsiz güzelliğiyle dağın yamacında ve bağın içinde bulunan bu kompleksin, bayramda ve bahar mevsiminde ayrıca önem kazandığını ortaya koymaktayız. Şâirler, bu güzel manzaranın sevgiliyle destekleneceğini düşünerek sevgiliyi buraya çağırmaktadır. İncelediğimiz divanlardan edindiğimiz bilgiye göre, semtin ortasındaki Kâğıthane Deresi vasıtasıyla halk ve devlet erkânı buraya kayıklarla da gelebilmektedir. Şâirler de sevgiliden bir kayığa binip buraya gelmesini istemektedir.

18. yüzyılda gerçekleştirilen yapılandırma faaliyetleri ile burada pek çok mimârî eser oluşturulmuştur. İncelediğimiz divanlardan burada Sa'dâbâd Köşkü, Kasr-ı Neşât, Kasr-ı Cinân, Ferkâdân ve Hurremâbâd isimli köşkler olduğunu öğrenmekteyiz. Bu özel adlı köşkerlerin dışında devlet adamlarına ait köşkerlerden de genel olarak ayrıca bahsedilmektedir.

Buradaki diğer yapılar ise; Cisir-i Nev-peydâ, Cisir-i Sürûr ve Tavanlı Köprü isimindeki köprüler ile Çeşme-i Nev-peydâ/Çeşme-i Nûr isimindeki çeşmedir. Ayrıca derenin kenarlarına çekilen Cedvel-i Sîm isminde bir kanal ve Hayrâbâd isminin verildiği bir cami de bu yapılar içinde yer almaktadır. Bu yapılar ile ilgili örnek beyitler de ilgili alt başlıklarda verilmiştir.

Yapılan bu yüksekisans tez çalışması ile birlikte Kâğıthane'nin tarihî seyir içinde 16. yüzyıldan itibaren divan edebiyatının içine girdiğini ortaya koymaktayız. 17. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın ortasına kadar büyük bir gösterişle varlığını sürdüren Kâğıthane, özellikle bahar mevsiminde İstanbul zümresinin ilgisini çekmeyi başarmıştır.

Kâğıthane, 18. yüzyılda Lâle Devri eğlenceleri ile birlikte İstanbul'un güzide semtlerinden birisi olmuştur. Burada yapılan Sa'dâbâd Köşkü ile birlikte bu ismi bir süre üzerinde taşımıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar, Lâle Devri'ndeki gibi olmasa da, İstanbul'un mesire ve eğlence yerlerinden birisi olmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- AKKAYA, Hüseyin, **Nevres-i Kadim ve Türkçe Divânı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1994.
- AKKUŞ, Metin, **Nef'î Divânı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1993.
- AKTEPE, Münir, "Ahmed III", **TDVİA**, cilt 2, İstanbul, 1989, s.34–38.
- AKTEPE, Münir, "Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli", **TDVİA**, cilt 8, İstanbul, 1993, s.441–443.
- AKTEPE, Münir, "Kağıthane'ye Dair Bazı Bilgiler", **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara, TTK Basımevi, 1988, s.335–363.
- AKTEPE, Münir, "Kâğıthane", **TDVİA**, cilt 24, İstanbul, 2001, s.167–169.
- ALPARSLAN, Ali, **Şeyh Galib**, Ankara, KB Yayınları, 1988.
- ALTINAY, Ahmet Refik, "Sa'dâbâd", **Yeni Mecmua I**, İstanbul, 1917.
- ALTINAY, Ahmet Refik, **Hicrî XII. Yüzyılda İstanbul Hayatı**, İstanbul, 1930.
- ALTINAY, Ahmet Refik, **Lâle Devri**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1973.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, "Ahmed III", cilt 1, İstanbul, 1993, s.204–205.
- AREL, Ayda, **On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci**, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1975.
- ARKUN, Kemal, **Dünyaya Nizam Verenler: III.Sultan Ahmet Han**, İstanbul, Akademisyen Yayınevi, 2009.
- ARSLAN, Mehmet, İsmail Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı: Divan**, Sivas, Dilek Matbaası, 1994.
- ARSLAN, Mehmet, **Leylâ Hanım Divanı**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2003.
- BACHELARD, Gaston, **Uzamın Poetikası**, çev. Alp tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.
- BANARLI, N.Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, cilt I-II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977.
- BİLGİCİOĞLU, Banu, "Sâdâbâd", **TDVİA**, cilt 35, İstanbul, 2008, s.379–381.
- Büyük Kültür Ansiklopedisi**, "Ahmet III", cilt 1, Ankara, Başkent Yayınevi, 1984, s.131- 132.

BİNGÖLÇE, Filiz, **Zenanname/Kadınlar Kitabı**, Ankara, Alt Üst Yayınları, 2007.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Ahmet III”, cilt 1, s.205-206.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa”, cilt 17, İstanbul, 1993, s.8621–8622.

CORBOGNONA, **18. Yüzyıl Sonunda İstanbul**, çev. E.Özbayoğlu, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, “Nedim’e Dair”, **Türk Dili**, sayı 426, 1987, s.331–344.

ÇELEBİ, A.Halet, **Divan Şiirinde İstanbul**, İstanbul, Hece Yayınları, 2002.

DASH, Mike, **Lâle Çılgınlığı**, çev. Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 2000.

DEMİRCANLI, Yüksel Yoldaş, **İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

DOĞAN, M.Nur, **Lale Devri Şairi Şeyhülislam Es’ad ve Divanı**, Ankara, MEB Yayınları, 1997.

ELDEM, Sedad Hakkı, **Köşkler ve Kasırlar**, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Rölöve Kürsüsü, 1969.

ELDEM, Sedad Hakkı, **Sa’dâbâd**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1977.

Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, 2002.

GİBB, E.J.Wilkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi**, C. I-II, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

GİBB, E.J.Wilkinson, **Osmanlı Şiir Tarihi**, C. III-V, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

GÖKTAŞ, Uğur, “Kâğıthane”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt 4, İstanbul, 1994, s.380–382.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Nedim Divanı**, İstanbul, 1972.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Şeyh Galib Hayatı Sanatı Şiirleri**, İstanbul, 1953.

GÜFTA, Hüseyin, **Sâlim (Mirza-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni** (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1997.

İNCİCİYAN, P.G., **XVIII. Asırda İstanbul**, çev. H.d. Andreasyan, İstanbul, 1976.

İnönü Ansiklopedisi, “Ahmet III”, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s.245–246.

İPEKTEN, Haluk, **Divan Edebiyatında Edebi Muhitler**, İstanbul, MEB Yayınları, 1996.

İPEKTEN, Haluk, M. İsen, “XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı III**, Edebiyat, Ankara, TKAE Yayınları, 1992.

İPEKTEN, Haluk, **Şeyh Galib Hayatı Sanatı Eserleri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1996.

KADIOĞLU, İdris, **Diyarbakırlı Lebib: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı**, Dicle Üniversitesi, Malatya, 2005.

KADIOĞLU, İdris, **Es’ad-ı Bağdadî Divanı** (İnceleme-Metin), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1993.

KAĞNICI, Leyla, **Nedim Divanı’nda Mimârî, Eşya ve Kıyafet**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

KAPLAN, Mehmet, “Nedim Şiirlerinde Mimârî, Eşya ve Kıyafet”, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1976, s.235–250.

KAPLAN, Mehmet, Tarlan A.Nihad vd, “İstanbul”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergah Yay., İstanbul, 1982, C.5, S.13-21.

KAPLAN, Mehmet, Tarlan A.Nihad vd, “Sadabad”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, Dergah Yay., 1990, S.393.

KARATAŞ, Leyla, **Nedim Divanı’nda Lâle Devri Sosyal Hayatının İncelenmesi**, İzmir, 2006.

KARTAL, Ahmet, **Klasik Türk Şiirinde Lâle**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

KESKİN, Neslihan Koç, **Sosyal Hayatın 17.yy. Divan Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

KILIÇ, Atabey, **Ahmed Neylî Divanı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir, 1994.

- KORTANTAMER, Tunca, “Nedim’in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler” , **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Ankara, 1985, s.337–390.
- KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi, “Altıncı Fasıl”, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, Tercüme ve Tahşiye Eden: Hrand D. Andreasyan, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1988, s.31–44.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.
- KURNAZ, Cemal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2005.
- KUT, Günay Alpay, “Matbaa İn Turkey”, **EI**, Sayı VI, 1991, s.799–803.
- KUT, Günay, “18. Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış”, **16. Yydan 18.Yy’a Çağdaş Kültürün Oluşumu**, İstanbul, Metis Yayınları, 1986, s.263–276.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, **Arpaemini-zâde Sâmi Divanı** (Tenkitli Metin-İnceleme-Özel Adlar Dizini), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1996.
- LEVEND, Ağah Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, TTK Yayınları, 2008,
- MACİT, Muhsin, **Nedim Hayatı Eserleri ve Sanatı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000.
- MACKAY, Charles, “Lâle Deliliği (Tulipomanie)”, **Tarih ve Toplum**, çev. F. Öksüzoğlu, S.72, 1989, s.35–39.
- MAZIOĞLU, Hasibe, **Nedim**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- MAZIOĞLU, Hasibe, **Nedim’im Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.
- Mehmed Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi**, Aralık 2003, Yay Haz. Murat A. Kalavelioğlu, Doğan ENFEL vd., s.225.
- Mehmet Raif, **Mir’ât-ı İstanbul**, C.1(Asya Yakası), İstanbul, 1996, Çelik Gülersoy Vakfı Yay. Haz. Günay Kut, Hatice Aynur, s.42–43.
- MENGİ, Mine, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.
- MERMER, Ahmet; **Vecdî ve Divânçesi**, Ankara, 2002.
- MERMER, Ahmet; **Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı’nın Tenkitli Metni**, Ankara, 1991.
- Muallim Naci, **Osmanlı Şairleri**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000.

OKÇU, Naci, **Şeyh Galib: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1993.

Osmanlı Ansiklopedisi, “III. Ahmed”, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, s.6–46.

ÖZBEK, Ahmet, **Cazim Divanı** (Edisyon Kritik-İnceleme), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2000.

ÖZTEKİN, Özge, **XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

PALA, İskender, **Nedim**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2001.

SHAY, Lucille Mary, **Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720–1734)**, çev. Münir Aktepe, İstanbul, Özgü Yayınları, 2009.

SUNGUR, Necati, **Taci-zâde Câfer Çelebi: Heves-nâme** (İnceleme - Tenkitli Metin), TDK Yayınları, Ankara, 2006.

ŞAHİN, Soner, **Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I.Mahmut Dönemi (1703–1754)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2009.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla, Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2008.

TANPINAR, A. Hamdi, “Nedim’e Dair Bazı Düşünceler”, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul, 1977, s.169–173.

TAŞ, Hakan; **Vahyî Divânı ve İncelemesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004.

TOKSA, Zehra, “Şairlerin İstanbul’u”, **Journal Of Turkish Studies**, Sayı 22, 1998, s.195–221.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, “İbrahim Paşa”, 4.Cilt, s.330–31.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi: XVIII. Yüzyıl**, Ankara, TTK Basımevi, 1995.

ÜZÜMERİ, M.Ekrem, Dinçer Selami, Kazancı Sadi, “Üçüncü Sultan Ahmet”, **Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 6, Ankara, 1958, s.142–143.

ÜZÜMERİ, M.Ekrem, Dinçer Selami, Kazancı Sadi, **Türkiye Ansiklopesidi**, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa”, IV. Cilt, Ankara, 1957, s.300–301.

ÜZÜMERİ, M.Ekrem, Dinçer Selami, Kazancı Sadi, **Türkiye Ansiklopesidi**, “Saadâbâd”, cilt 5, Ankara, 1957, s.35–36.

ÜZÜMERİ, M.Ekrem, Dinçer Selami, Kazancı Sadi, **Türkiye Ansiklopesidi**, “Kâathane Deresi”, cilt 3, Ankara, 1956, s.277.

VANMOUR, J, **Lâle Devrinin Bir Görgü Tanığı Jean-Baptiste Vanmour**, İstanbul, Koçbay Yayınları, 2003.

YALTIRIK, Faik, “Kağıthane Mesiresi”, **DBİA**, cilt 4, İstanbul, 1994, s.384–385.

YATMAN, Mustafa, **Osmanzâde Tâib Divanından Seçmeler**, Ankara, Kb Yayınları, 1989.

YAZICI, Gülgün Erişen, **Edirneli Kâmî ve Divanının Tenkitli Metni** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1998.

YILDIRIM, Işıl Pınar, **Lâle Devrinde Kültür ve Edebiyat**, Kırıkkale, 2004.

YILMAZ, Kadriye, **İbrahim Tırsî Divanı İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2001.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKÇA

Resim 1: Kâğıthane Mesiresinin Genel Görünümü

<http://www.1resimler.com/r-kagithane-resimleri-1868-eski-kagithane-11389.html> Erişim Tarihi: 01.02.2012

Resim 2: Kâğıthane Deresi

http://www.alibeykoy.net/a/index.php?option=com_content&view=article&id=124&Itemid=117 Erişim Tarihi: 01.02.2012

Resim 3: Kâğıthane'nin Güzelleri

Stanislas Chelebowski, “Kâğıthane”,

<http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=10925> Erişim Tarihi: 01.02.2012

Resim 10: Buraya Kayıklarla Gidilmesi

http://www.alibeykoy.net/a/index.php?option=com_content&view=article&id=124&Itemid=117 Erişim Tarihi: 01.02.2012

Resim 11: Sa'dâbâd Köşkü'nün önceki ve sonraki hâli

http://www.kagithane.bel.tr/kagithane_hakkinda/tarih_detail.aspx?SectionID=5QngFHRwbYOzzGzILv5WmA%3d%3d&ContentId=1JUDdyK541o76vY4i8bwJw%3d%3d Erişim Tarihi: 01.02.2012

Şekil 12: Kasr-ı Neşât/Kasr-ı Cinân

http://www.kagithane.bel.tr/kagithane_hakkinda/tarih_detail.aspx?SectionID=NQUP4IAc2cwvqiypRjTXw%3D%3D&ContentID=Lh5iSo8jhHVo8eqiNYCkSw%3D%3D Erişim Tarihi: 01.02.2012

Resim 13: Çeşme-i Nev-Peydâ/ Çeşme-i Nûr'un önceki ve şimdiki hâli

http://www.kagithane.bel.tr/kagithane_hakkinda/tarih_detail.aspx?SectionID=uFhSsze1a9pCYdGO4DiduA%3d%3d&ContentId=KzGK58Uq5oB6UrcEj04DQQ%3d%3d

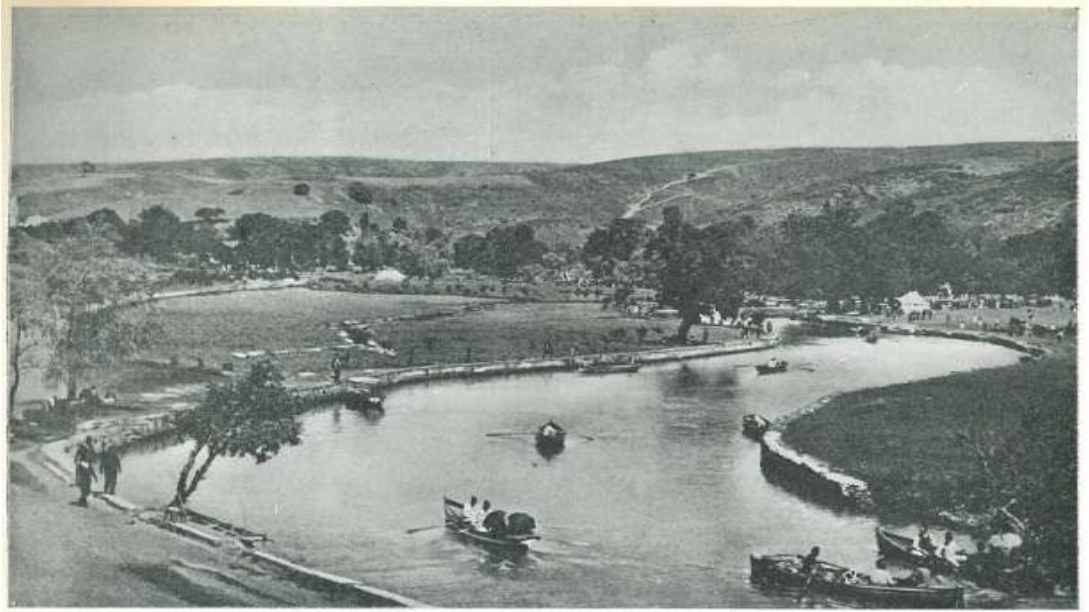
Resim 14: Cedvel-i Sîm

http://www.kagithane.bel.tr/kagithane_hakkinda/gallery.aspx?SectionID=FtOdxB22KMZxYz484IbQHA%3D%3D&ContentID=rJf6KmNbQQZowkLk%2BZVdgVQ%3D%3D Erişim Tarihi: 01.02.2012

Resim 15: Hayrâbâd'ın önceki ve şimdiki hâli

http://www.kagithane.bel.tr/kagithane_hakkinda/tarih_detail.aspx?SectionID=MRWo8q6T2o0cQd3nb3oITQ%3d%3d&ContentId=sPynVxCeKy8E%2bGwgDQ7ybA%3d%3d Erişim Tarihi: 01.02.2012

EKLER
KÂĞITHANE RESİMLERİ

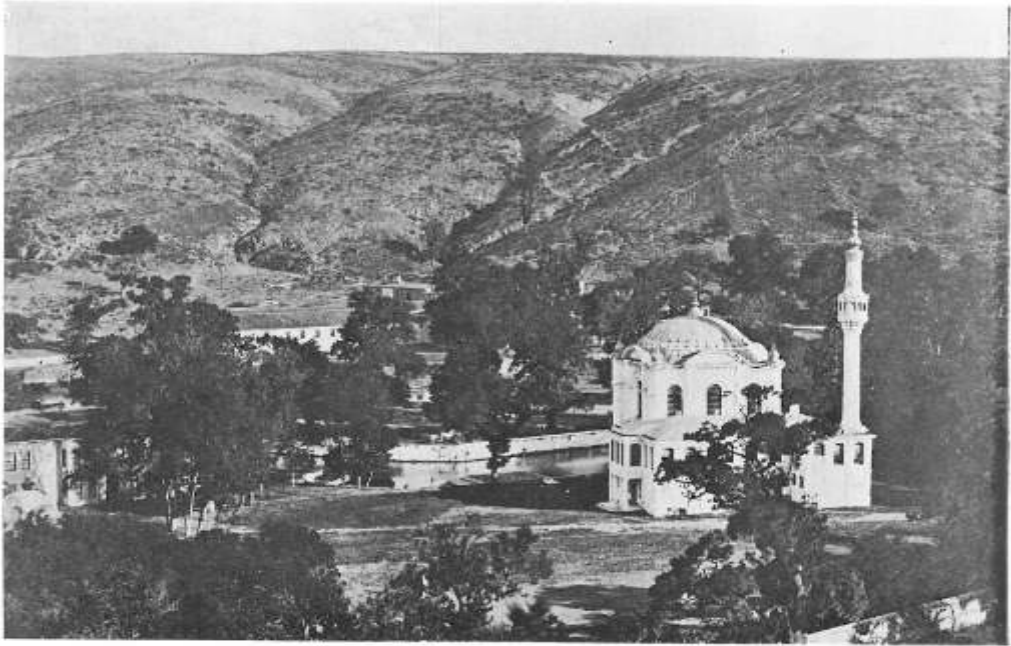
Üstteki iki resim: Kâğıthane Mesiresi'nin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki görünümü

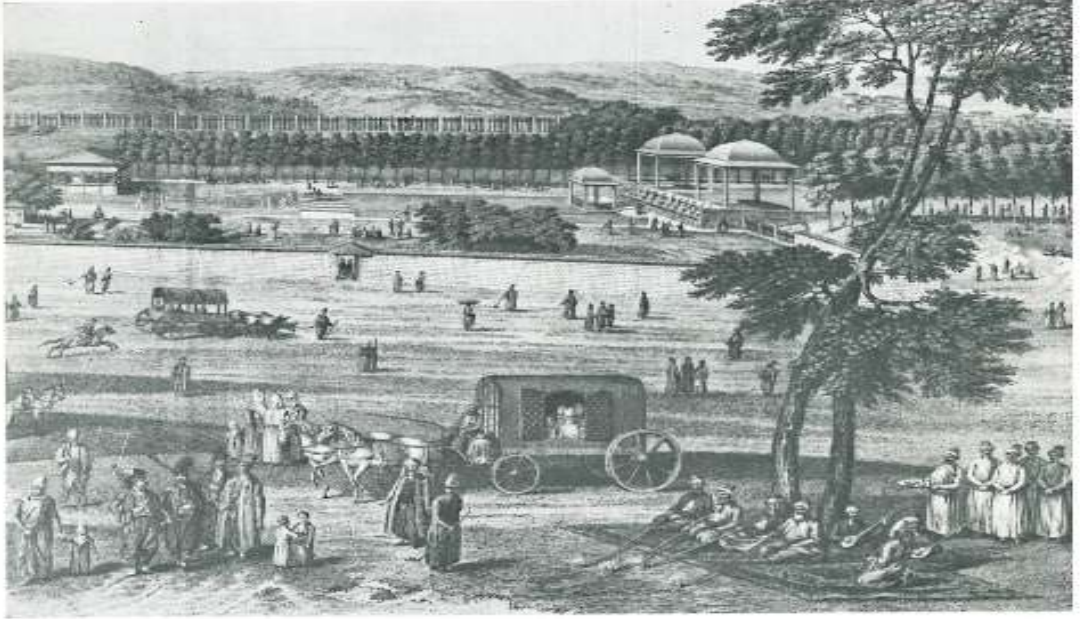
Üstteki iki resim: Kâğıthane Mesiresi'nin 19. yüzyıl başlarındaki durumunu gösteren iki gravür

Üstteki resim: 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında, Cedvel-i Sîm kenarındaki ağaç sırasını ve cirit alanının gösteren bir gravür

Üstteki resim: 18. yüzyıl ikinci yarısında Sa'dâbâd Camii

Üstteki iki resim: Sa'dâbâd Köşkü'nün 18. yüzyıl ikinci yarısı ve sonlarına doğru durumunu gösteren iki gravür

ÖZET

BOLAT, Burcu. Divan Şiirinde Eğlence Mekânları (Kâğıthane ve Sa'dâbâd). Yüksek Lisans Tezi. Ankara. 2012.

Kâğıthane ve Sa'dâbâd, yüzyıllar boyunca Osmanlı halkının önemli mesire yerlerinden olmuştur. Doğasıyla ve mimarîsiyle İstanbul'un en dikkate değer semtlerinden biri olan Kâğıthane, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar halkın yanı sıra Osmanlı padişahlarının da gözde mekânlarından olmuştur.

“Divan Şiirinde Eğlence Mekânları (Kâğıthane ve Sa'dâbâd)” başlıklı yüksek lisans tezimizle Kâğıthane ve Sa'dâbâd'ın divan şiirindeki yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Sosyal hayatın önemli gözlemcilerinden olan dîvân şâirleri, bu mesire yerini çeşitli benzetmelerle ve farklı yönleriyle ele almıştır. Çalışmamızda da bu unsurların değerlendirilmesi esas alınmıştır.

Divan şiirinin başlangıcından sonuna kadar pek çok divan taranmış ve bu divanlardan toplanan örneklerle Kâğıthane'nin tarih içindeki seyri incelenmiştir. 18. yüzyılda burada inşa edilen “Sa'dâbâd Kompleksi” ile bölge artık bu isimle anılır olmuştur. Dolayısıyla Kâğıthane'nin divanlarda yoğun olarak işlendiği süreç, bu yüzyıla denk gelmektedir.

Yaptığımız çalışmada Osmanlı sosyal hayatının ve divan şiirinin bu önemli eğlence mekânı, bütün olarak ele alınmış; divan şiirindeki yansımaları başlangıcından bitişine kadar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Divan, Şiir, Mesire, Kâğıthane, Sa'dâbâd.

ABSTRACT

BOLAT, Burcu. Divan Poetry Promenade Areas (Kâğıthane and Sa'dâbâd). Master Thesis. Ankara. 2012.

Kâğıthane and Sa'dâbâd had been most important promenade area for Ottoman people by centuries. Kâğıthane with its nature and architecture was one of the most attractive town of İstanbul and also it had been favorite place for Ottoman sultans and public between 14–19th centuries.

The reflections of Kâğıthane and Sa'dabad about the Divan Poetry was tried to explain by our Master's Thesis called "Divan Poetry Recreation Places (Kâğıthane and Sa'dâbâd)". Divan poets, who were the most important observers of the social life, had been discussed with different aspect and various companies of this promenade area. Our project based on evaluating of these factors.

Until the end of the beginning of the divan poem, many divan were scanned and the progress of Kâğıthane in its history was searched by the samples of divans. Anymore, this region was known Sa'dabad promenade area which was built in 18th century. Therefore, too many topics dealt with Kâğıthane was mentioned in this century.

The social life of Ottoman and the most important promenade of divan poems is researched as a whole; the reflections about the divan poems is tried to explain from beginning to end.

Key Words: Divan, Poetry, Promenade, Kâğıthane, Sa'dâbâd.